

Tarih ve GÜNCE

Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi
Journal of Atatürk and the History of Turkish Republic
Sayı: 7 (2020/Yaz), ss. 57-94.

Geliş Tarihi: 7 Nisan 2020

Kabul Tarihi: 20 Temmuz 2020

Araştırma Makalesi/Research Article

İZMİR'İN İŞGALİ SONRASI DAMAT FERİT HÜKÜMETİ'NİN POLİTİKALARI VE SALTANAT ŞURASI'NDA DEVAM EDEN TARTIŞMALAR*

Resul YAVUZ**

Öz

İzmir'in işgalinden sonra Damat Ferit Hükümeti İtilaf Devletleri nezdinde işgali protesto etmek için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. İşgalden sonra Anadolu'da ortaya çıkan tepkileri yatıştırmak için ilk olarak basına kısa süreli sansür uygulamış, sonrasında ise genel tepkiyi dindirmek için Saltanat Şurası'nı toplamıştır. Ancak Şura'da hükümetin dış politikası eleştirilmekle birlikte burada ortaya çıkan muhalefetin fikir ve önerilerine hükümet önem vermemiştir. Bu durum dönemin Osmanlı basınına da konu olmuştur. Damat Ferit Hükümeti, bir taraftan iç muhalefeti dengelemeye çalışırken, diğer taraftan da Paris Barış Konferansı'nda sesini duyurabilmek için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Art arda yapılan girişimler neticesinde İtilaf Devletleri'nin Paris'teki temsilcileri, Osmanlı Hükümeti'nin savunmasını dinlemek için hükümet temsilcilerini Paris Barış Konferansı'na davet edeceklerdi. Osmanlı Hükümeti, Paris'te en iyi şekilde davasını savunmak amacıyla Paris'e gidecek heyet üyelerini belirlemek için yoğun bir çaba içerisine girecek ve bu çabalar da basına konu olacaktır.

Anahtar Kelimeler: İzmir, Paris Barış Konferansı, Saltanat Şurası, Damat Ferit Hükümeti, Amiral Calthorpe.

---

* Bu makale "Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan Sevr Barış Antlaşması'na Giden Süreçte Türk Diplomasisi" adlı Doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, resulyavuz@hotmail.com. ORCID ID: 0000-0002-7705-1020.

The Policies of the Damat Ferit Government After the Occupation of Izmir and the Ongoing Discussions at the Sultanate Council

Abstract

After the invasion of Izmir, Damat Ferit Government made various attempts to protest the occupation before the Entente States. In order to calm the reactions that emerged in Anatolia after the occupation, he first applied short-term censorship to the press and then gathered the Sultanate Council to relieve the general reaction. However, although the foreign policy of the government was criticized in Council, the government did not attach importance to the ideas and suggestions of the opposition that emerged here. This situation was also the subject of the Ottoman press of the period. The government of Damat Ferit tried to balance internal dissent on the one hand and made several attempts to make its voice heard at the Paris Peace Conference on the other. As a result of successive attempts, representatives of the Entente States in Paris would invite government representatives to the Paris Peace Conference to listen to the defense of the Ottoman government. The Ottoman government was going to make an intensive effort to determine the members of the delegation that would go to Paris to defend their case in the best way possible, and these efforts would be the subject of the press.

Keywords: İzmir, Paris Peace Conference, Sultanate Council, Damat Ferit Government, Admiral Calthorpe.

Giriş

Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra İzmir'in işgal edileceği yönünde haberler gerek Paris Barış Konferansı'nda devam eden tartışmalar ve gerekse Müttefik askerlerin faaliyetleri neticesinde Osmanlı Hükümet çevrelerinde tahmin ediliyordu. Öyle ki daha Tevfik Paşa Hükümeti zamanında, Aydın ve havalisinden alınan haberlerde İzmir'de bir Yunan işgalinin beklendiği iyiden iyiye dillendirilmeye başlanmış ve bölge halkı çeşitli cemiyetler vasıtasıyla, Osmanlı Hükümeti ve Müttetiklere seslerini duyurmak amacıyla birtakım tepkisel eylemlere girişmişlerdi¹.

---

¹ İşgale karşı mart ayı içerisinde İzmir'de bir kongre hazırlıklarına girişen İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti bir yandan bu işle uğraşırken diğer taraftan Moralızade Nail Bey başkanlığında bir heyet

Bu arada Harbiye Nezareti'nin 7 Nisan'da sadarete gönderdiği bir raporda İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal ihtimaline karşı ne yapılması gerektiğini sorması üzerine, hükümet gerekli hazırlığın yapılması ve tedbirlerin alınması yönünde talimat gönderirken;² diğer taraftan da İzmir'de 17. Kolordu Komutanı ve aynı zamanda İzmir Valiliğine vekâlet eden Nurettin Paşa'yı görevden aldı. Yerine Ali Nadir Paşa'yı atadı³. Bu sırada nisan ayı ortalarında Yunan Averof Zırhlısı İzmir Limanı'na geldi. Adeta halkın tepkisini ölçer bir halde ayın 17'sinde de bir grup Yunan askeri karaya çıkarak Kordon'da gezinti yaptı. Bu teşebbüs bölgedeki askeri birliklerin daha çok teyakkuza geçmesine neden oldu. Askerlik Şubesi Başkanı Süleyman Fethi Bey, gerekli girişimlerde bulunarak hükümeti bu son girişimden haberdar etti⁴.

İzmir'de bu gelişmeler yaşanırken, Amiral Webb, Batı Anadolu başta olmak üzere Anadolu'nun bazı yerlerinde, hükümetin de tespit ettiği gibi, karışıklıkların olduğunu İngiliz Dışişlerine bildiriyordu. Hatta Webb, bu bilgilere ek olarak, Paris'te Türkiye hakkında bir karar verildiğinde eğer o sırada bölgede asayiş sağlamak için gerekli Müttefik Kuvvet bulunamazsa Anadolu'daki Hristiyanların daha geniş bir şekilde kıyımına uğrama ihtimallerinin yüksek olacağına dair görüşünü dile getiriyordu. Aslında bu görüş, Amiral Webb ile birlikte İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliği'nde görev yapan temsilcilerin yaklaşan İzmir'in işgalinin bölgede ne gibi dengeleri değiştirebileceği ve bu bozuk denge içerisinde hangi tehlikeli unsurları tetikleyeceğine dair bir öngörüydü. İngiliz Temsilciler, Osmanlı Hükümeti'nin yatıştırıcı politikalarına rağmen bir Yunan askeri çıkarmasının, bölgede bir çalkantı yaratacağını biliyorlardı⁵.

6 Mayıs 1919'da Onlar Konseyi'nde İtalyan temsilcilerin olmadığı bir ortamda, üç büyükler, İzmir'e Yunan askerinin çıkmasına karar verdiler. Büyük

---

tertip ederek gerekli diplomatik girişimlerde bulunulması için İstanbul'da İtilaf Yüksek Komiserleriyle görüşmelere girişmişlerdi. Ancak sadece İtalyan Yüksek Komiseri Kont Sforza'dan randevu alabilmişlerdi. Heyet, Sforza'dan Paris'e gitmelerinin sağlanması için bir gemi sağlanması sözünü almışlardı. Ayrıca heyet, 12 Mart 1919'da İstanbul'da bulunan İngiliz, Fransız, İtalyan ve Amerikan Yüksek Komiserlerine bir muhtıra vererek "*Vilayet ve Sancak nüfusunun çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu...*" bu bölgede huzurun ve barışın sağlanması için herhangi bir yabancı işgaline izin verilmemesi talep edilmişti. Heyet, daha sonra Yıldız Sarayı'na çıkarak Padişah Vahdettin ile görüşerek işgal söylentileri ile ilgili endişelerini dile getirdiler. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Nurdoğan Taçalan, *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, Bilgi Yay., İstanbul, 2007, s. 204.

² Ş. Can Erdem, *Sadrızam Damat Ferit Paşa*, Marmara Üniversitesi, Türkiye Araştırmaları Enstitüsü, Cumhuriyet Tarihi Ana Bilim Dalı (yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2002, s. 78.

³ Atama kararı için bkz. *Takvim-i Vekayi*, 14 Nisan 1919, No: 3523.

⁴ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C.II, MEB Yay., İstanbul, 1991., s. 176.

⁵ Foreign Office (FO. 371/4157, No: 66819), "*Amiral Webb'den Mr. Balfour'a Telgraf*", 7 Nisan 1919.

bir gizlilik içerisinde alınan işgal kararının Türklerde olası bir direnişe neden olmaması için nasıl uygulanacağına dair, bu tarihten sonra, yoğun diplomatik kulisler yapılmaya başlandı. Venizelos, toplantıda bulunan Başkan Wilson, Clemanceau ve Lloyd George'un artan endişelerini azaltmak istercesine, işgale olası bir direnişe karşı, "...Önemli olan bu işi iyi idare etmektir. Böylece Türkler son dakikaya kadar olacaklardan habersiz kalacaklar. Ben bu Türk Subaylarını iyi bilirim. Eğer direniş emri almazlarsa direnmeyeceklerdir. İzmir halkına gelince, onların tavırları dostça olacaktır." diyerek işgal kararının kesinlik kazanmasına çaba gösterdi⁶. İşgal kararından sonra Venizelos 9 Mayıs'ta Lloyd George ile bir akşam yemeğinde bir araya geldiklerinden İngiliz başbakan bundan sonraki süreçte Yakınoğu'da Yunanistan'ın rolünün nasıl olacağı ve kendilerinin de buna nasıl katkı sağlayacakları üzerinde Venizelos'a bazı açıklamalarda bulunarak işgal sürecinde de desteklerinin süreceğini ifade etmişti⁷.

Neticede görüşmeler sonunda kesinlik kazanan işgal kararının büyük bir gizlilik ihtiva eden organizasyonlarla sürdürülmesi için Amiral Calthorpe'a talimat vermesi ve 12 Mayıs tarihinde de Kont Sforza'nın durumdan haberdar edilmesine karar verildi⁸.

⁶ Toplantıda Clemanceau, Türkleri ve İtalyanları haberdar etmeyecek miyiz, diye sorarken; Lloyd George Venizelos'a: "Hazırlıklarınızı gizli yapabilir misiniz?" deyince; Venizelos, "Kuşkusuz yapabiliriz. Odesa'ya asker göndermemiz istendiği zaman yeterli bir kapasiteyle on bin adamımızı naklettik. Kabul ediyorum ki çok zordu. Yunan askerleri bu yolda çok istekli değillerdi," diyerek askerlerin asıl isteklerinin İzmir'e çıkmak olduğunu ima etti. Andrew Dalby, *Eleftherios Venizelos 1919-1923 Barış Görüşmeleri ve Sonrası*, Çev. Dinçer Demirkent, Akılçelen Kitaplar Yay., Ankara, 2014, s. 120; Bu arada tam da bu günlerde Venizelos, hukuk ve tarih profesörü olan Andre Andreadis'i Amerika'ya Yunanistan lehine Amerikan Kamuoyunu etkilemek amacıyla göndermişti. İsmail Köse, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Şekillenmesinde Amiral L. Mark Bristol'ün Rolü (1919-1927)*, TTK Yay., Ankara, 2016, s. 109.

⁷ Bu görüşmede Lloyd George, Venizelos'a İngiltere'nin desteğini şu cümlelerle ifade etmişti: "Yunanistan, Yakınoğu'da büyük olanaklara sahiptir ve bu olanaklardan faydalanabilmek için askerlik yönünden olabildiğince güçlenmemiz gerekir. Biz, Birleşik Amerika'nın İstanbul'da bir süre için yönetim kurmayı üzerine almasını sağlamaya çalışıyoruz. Birleşik Amerika'nın İstanbul'a yerleşmesi, zamanı gelince kentin egemenliğimiz altına geçmesine hiçbir şekilde engel olamaz. Başkan Wilson, bu düşünceye karşı değildir ama Amerikan kamuoyunun ve bu nedenle senatonun kabul edip etmeyeceğinden kuşku duymaktadır. Kabul etmeleri halinde İngiltere'nin benimseyeceği tek çözüm yolu İstanbul'un Yunanistan'a verilmesi olacaktır." Michael Llewellyn Smith, Çev. Halim İnal, *Yunan Düşü*, Ayraç Yay., Ankara, 2002, s. 119.

⁸ Bu açıdan baktığımızda işgalin sorunsuz bir şekilde yürütülmesi için Amiral Calthorpe'ye büyük bir görev yüklenmişti. Calthorpe, Paris'ten aldığı ilk talimatlar çerçevesinde Osmanlı Hükümetine, Yunan birliklerinin İzmir'e çıkmasına 36 saat kala İzmir istihkâmlarının Müttefik birliklerine teslim edilmesi, işgale 12 saat kala da işgalin mütarekenin 7. maddesine dayanılarak yapılması ve karşı konulmaması için gerekli girişimlerde bulunulması hususunda bilgilendirme yapılacaktı. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, TTK Yay., Ankara 1989, s. 72.

Damat Ferit Hükümeti'nin İzmir'in İşgaline Diplomatik Kanallardan Tepkisi

İşgal olayını Osmanlı Hükümeti'ne doğrudan haber vermek için diplomatik girişimlere 14 Mayıs günü başlandı. Bu konuda İngiliz Yetkililer aldıkları talimatları harfiyen yerine getirme noktasında yetkilendirilmişlerdi. Öyle ki Amiral Calthorpe, aldığı talimat dâhilinde işgale saatler kala İstanbul ve İzmir'deki Hükümetin askeri ve siyasi organlarına ilk notaları verdi. Calthorpe'un emriyle İzmir'de İngiliz Yüksek Komiserliği temsilcisi Mr. James Morgan'ın İzmir Valisi İzzet Bey'e, Yarbay Smith'in ise 17. Kolordu Komutanı Ali Nadir Paşa'ya verdiği ilk notalardan sonra, aynı içerikli bir diğer notası da saat 11'de Damat Ferit Paşa'ya verildi. Notalarda İzmir ve çevresindeki karışık durum dolayısıyla mütareke hükümlerine göre İzmir'deki tabyaların Müttefik askeri güçlerine teslim edilmesi isteniyordu⁹.

Bunun üzerine sadrazam saat 14:15'te Amiral Calthorpe'un talimatına göre davranılması için İzmir valisine bir telgraf çekti¹⁰. Aynı gün Kolordu Komutanı Ali Nadir Paşa, Amiral Calthorpe'un daha ilk notasını almadan, İzmir'in Yunan askeri birliklerince işgal edileceği söylentilerinin İzmir'de iyice yaygınlık gösterdiğini ve buna kanıt olarak da Amiral Bristol ve Calthorpe'un İzmir'e gelmelerinin hayra yorumlanamayacağını bildirerek olası bir işgale karşı ne yapılması gerektiğini Harbiye Nezaretinden sordu. Harbiye Nazırı Şakir Paşa, Kolordu Komutanlığı'na belki de hükümete verilen notalar dâhilinde işgalin Müttefikler tarafından yapılacağını ve işgalin mütareke hükümlerine göre yapılacağından karşı konulmamasını emretti. Ayrıca gönderilen talimatta

---

⁹ Notalarda İzmir'in Yunan birlikleri tarafından işgal edileceğine dair herhangi bir ibare bulunmuyordu. FO. 371/4217, No: 73656; Amiral Webb, verilen bu ilk notlar ile ilgili olarak mevcut durum hakkında şu tespitlerde bulunuyordu: "Meslektaşım De'France talimat almadığı için notayı tek başıma verecektim. Bu sebepten meselede Müttefiklerin yüksek meclisinin emriyle hareket ettikleri üzerinde dikkatle durmak hususuna itina gösterdim. Bununla beraber Yunan işlerinin tümüyle istilham ettiği hususlar hakkındaki tenkit ve muakezelerin Krallık Hükümeti'nin hisselerine düşen miktarını da peşinen benimsedim. Ancak teşebbüsün geniş tutulmasına bakarak kaderin bu memlekete reva gördüğü en kötü hususları bütün genişliği ile bildirmek bana münasip görünüyor. Tam darbenin ansızın vurulmasının, birbirini kovalayan ardu ardına sarsıntılardan muhtemelen daha az karışıklıklara götürüleceğini anlamaktayım." Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz...*, s. 75; Ayrıca nota için bkz. *Türk İstiklal Harbi*, C II, I. Kısım, 2. Baskı, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1994, s. 35.

¹⁰Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Mutlakiyete Dönüş (1918-1919)*, C I, Cem Yay., İstanbul, 1992, s. 266.

işgalin Yunanlılar tarafından yapılacağı söylentilerinin de ciddiye alınmamasını istedi¹¹.

İstanbul'dan gönderilen talimatlarla Müttefiklerin işleri İzmir'de kolaylaştırılırken, Amiral Webb, aynı gün öğleden sonra Damat Ferit'i ikinci kez ziyaret ederek paşanın kaygı düzeyini öğrenmeye çalıştı. Sonrasında görüşmeyi rapor halinde Londra'ya ileten Webb, Damat Ferit'in son olaylarda çok kaygılı görüldüğünü ifade ederek İzmir'in işgalinin Yunanlılar tarafından yapıldığını öğrendiği an istifa etmesinin pek muhtemel olduğunu dile getirerek, bu durumda sadarete nasıl birisinin getirileceği konusunda herhangi bir fikrinin olmadığını söyledi. Webb, ayrıca kaygılarında haklı çıkmamak için de saatler sonra yapılacak Yunan işgalinin üzücü sonuçlara mahal vermemesi noktasında, Yunan askeri ve siyasi makamlarının gereken hassasiyeti ve ihtimamı göstermelerini isteyecekti¹².

İngiliz yetkililer, 14 Mayıs gününün sabahından itibaren sistematik olarak hem İstanbul'da hem de İzmir'de Hükümet yetkilileriyle sürekli irtibatta bulunuyorlardı. Öyle ki Webb'in Damat Ferit'e ikinci ziyaretini gerçekleştirdiği saatlerde İzmir Limanı'nda da Amiral Calthorpe, son haberlerden olağanüstü bir telaş içinde olduğunu söylediği Vali İzzet Bey'i ağırlıyordu. İzzet Bey, Calthorpe'ye kendisinin gizlediği gerçeği söyleyerek, bir Yunan işgalinin halk üzerinde çok kötü tesirlerinin olacağını söyledi. Bunun üzerine Calthorpe, Müttefikler neye karar verirlerse versinler, halkı teskin etmek için elden gelen her şeyin yapılması gerektiği yönünde mülahazalarını ilettili. Bu talep, vali beyin İzmir'in işgal edildiği gün gazetelerde çıkacak olan Yunan işgalini yalanlayan bir beyanatının yayımlanmasına neden olacaktı. Bu sırada Amalthia Gazetesi matbaasında Türkçe ve Yunanca olarak Yunan İşgal Ordusu Komutanı Zafiroş'un İzmir Halkı'na, Hrisostomos'un ise Rumlara hitaben işgalin gerçekleşeceği saatlerde okunmak üzere bildirimleri basılıyordu.¹³ Amiral Calthorpe, aynı gün saat 19.00'da ikinci bir toplantı gerçekleştirerek, yeni bir nota ile işgalin Yunan Birlikleri tarafından yapılacağını İzmir Valiliği'ne

¹¹ Taçalan, a.g.e., s. 220; Osman Öndeş, *Vahdeddin'in Sırdaşı Avni Paşa Anlatıyor Milli Mücadele ve Sürgün Yılları*, Timaş Yay., İstanbul, 2012, s. 221; Bu talimat doğrultusunda Ali Nadir Paşa, birliklerine İtilaf askerinin tahkimatları işgal altına alması için gereken kolaylığın sağlanması noktasında emri için bkz. *Türk İstiklal...*, Genelkurmay Basımevi, s. 36.

¹² FO. 371/4217, No: 73722, 14 Mayıs 1919.

¹³ 15 Mayıs'ta Köylü gazetesinde, Vali İzzet Bey'in İzmir'in işgal haberlerini yalanlayan şu beyanati yer alacaktı: "Bazı bedbahtlar İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edileceği tarzında şaiyalar çıkarmışlardır. Yalandır. Tezkib edilir." Engin Berber, *Sancılı Yıllar: İzmir 1918-1922*, Ayraç Yay., Ankara, 1997, ss. 216- 220.

iletmesine karar verdi. Akşam saat 22.00'da bu nota valiliğe ve kolordu komutanlığına verildi¹⁴.

Gece verilen bu notadan sonra, valilik ve kolordu makamları, büyük bir telaş içinde hükümet ile irtibata geçmek için gece geç saatlere kadar çaba sarf ettilerse de bunda başarılı olamadılar. Neticede Mayıs'ın 14'ünü 15'ine başlayan saatlerde İzmir Valiliği işgalin Yunan Askeri Birlikleri'nce yapılacağını öğrenmiş olmasına rağmen, İstanbul'daki Hükümet, bunun hala İtilaf Askeri Birlikleri'nce gerçekleştirileceğini bekliyordu. Bu noktada Vali, panik bir halde Babıali ile irtibat kurma çabasına girişecekti. Fakat vali buna muvaffak olamayınca sabah saat 05.30 civarlarında Amiral Calthorpe'ye oldukça yumuşak ifadelerle dolu cevabi bir nota ile karşılık verecekti¹⁵. Notada;

"Bana tevdi ettiğiniz iki notayı aldım. İlkinde mütarekenin 7. maddesi mücibince İtilaf Devletleri'nin ortak bir birliği tarafından İzmir'in işgal edileceğini bildiriyordunuz. Ben de mütareke gereğince işgalin yapılacağı ve geçici olduğunu hükümete bildirerek onlardan bilgi talep ettim. Morgan ve Smith'e olup bitenler neticesindeki mecburiyetimi dile getirdim. Ve ne isteniyorsa yapacağımı, belirttim. Daha sonra hükümetimden gelen haberler doğrultusunda işgalin mütarekenin 7. maddesine göre vuku bulacağını ve geçici bir karakter taşıyacağından dolayı işgale karşı çıkmadım. Hükümetim de benim düşüncemi destekliyordu. Ama akşam 09.30'da Morgan bana ikinci notayı getirdi. Bu notada yedinci madde mücibince İzmir'in Yunan Güçleri tarafından işgal edileceği söyleniyor ve bana gerekli tedbirleri almam konusunda taovsiyede bulunuyorsunuz. Mütareke şartlarında İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edileceğine dair bir madde bulunmadığından dolayı bu özel durumu Damat Ferit

¹⁴ İlgili notada; "1- Müttefik Devletleri'nin Hükümetleri ile Türkiye arasında akdedilen mütarekenin 7. maddesine dayanarak İzmir'in Yunan askerleri tarafından işgaline karar verilmiş olunduğu, 2- İşbu kararın Osmanlı Hükümeti'ne de bildirildiği, 3- Bu askeri kafilenin yarın -15 Mayıs'ta- mahalli saat ile 08.00'da İzmir'e varmasının beklendiği ve karaya çıkarmanın derhal başlayacağı, 4- Türk Kıtaları'nın çıkması muhtemel esef verici bir hadiseyi engellemek için yarın sabah Yunan Askeri Makamları'nın kendilerini ilgilendiren isteklerini bildirinceye kadar, kışlarında kalmalarını; Gümrük ve Punta yakınlarında yerleştirilmiş olan Türk Kıtaları'nın saat 07.00'da Merkezi Kışla'da toplanmış bulunmaları, 5- Bu yolda çıkacak bir vakanın İzmir'le etraf sancak ve kazalarında heyecan ve asayişsizlik yaratabileceğini ekselanslarının pekiyi bildikleri hatırlatılarak sükûtun devam ettirilmesi için Valilik İdaresi altında bulunan bütün vasıtaların bu amaç için sarf edilmesi, ayrıca telgrafhanelerin heyecana mucib haberlerin yayılmasını önlemek amacıyla yarın sabah Britanya askerlerince işgal edileceği" ne dair husus ve talepler sıralanıyordu. Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz...*, s. 77; Padişah Vahdettin'in Yaveri Avni Paşa, İzmir'de işgalin Yunan Birlikleri tarafından gerçekleştirileceğini haber veren notaların, Valilik ve Kolordu Makamları'na iletilmeden birkaç saat evvel bu makamların Dahiliye ve Harbiye Nezaretlerine başvurarak, İzmir'de Rumların ayaklanma hazırlığı içerisinde oldukları ve kanlı olayların başlamasının yakın olduğunu, bu nedenle ne yapılması gerektiği konusunda talimat talep ettiklerini ifade ettiğini, notaların verilmesinden sonra Vali İzzet Bey ve Kolordu Komutanı Ali Nadir Paşa'nın telaşlarının daha da arttığını ifade etmektedir. Öndeş, *a.g.e.*, s. 221.

¹⁵ Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz...*, s. 78; Akşın, *a.g.e.*, C I, s. 267.

Paşa'ya bildirdim. Ve kendilerinden konu ile ilgili bilgi ve onay istedim. Fakat şu saate kadar hükümetimden herhangi bir emir, onay veya bilgi almadım. Bu nedenle sizi, ikinci notanın içeriğinden dolayı protesto ettiğimi üzüntüyle bildiririm. İkinci notanın gerekçesini yedinci maddeye dayandırmışsınız. Ben yedinci madde mücibince yapılacak olan işgalin geçici olduğunu düşünüyordum. Ne var ki sizin ikinci notada ifade ettiklerinizden bu işgalin geçici olmadığını anladığımdan dolayı, memleketin güvenliği açısından gerekli tedbirleri alacağımı bize bildiririm. Bu fırsatla size saygılarımı iletirim.”¹⁶

Vali Bey, bu notası ile işgali son derece yumuşak ifadelerle ve belli ki seçilmiş, özenli kelimelerle protesto eden ilk kişi olacaktı. Ancak notanın son bölümünde kullanılan, “...Bu fırsatla size saygılarımı sunarım.” cümlesi uluslararası ilişkilerde protesto metinlerinde kullanılmaması gereken bir ifade olarak kabul edilmektedir. Doğal olarak akla, acaba İzzet Bey bu ifadeyi kullanmakla Amiral Calthorpe nezdinde neyi amaçlamış olabilirdi, sorusunu getirmektedir. Veya İzzet Bey, bu denli alttan alıcı ifadelerle dolu notayı kaleme alırken, hükümetin İngiltere ile olan genel politikasına ters herhangi bir ifadeyle halel getirmek istememesinden dolayı mı böyle davrandı? gibi sorular doğrusu cevaplandırılmaya muhtaç sorular olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu arada Kolordu Komutanı Ali Nadir Paşa da alınan bu ikinci notayla birlikte, “Esef verici olayların vuku bulmaması için...” bütün askeri kıtaların buldukları garnizonlarda kalmasına dair emrini birliklere gönderdi¹⁷.

Neticede diplomasinin dili olan notalarla maskelenmiş bir işgal denilebilecek tarzda gelişen Yunan işgali, 15 Mayıs Perşembe günü fiiliyata dönmüş ve acı gerçeğe bürünmüştü. İşgalin olduğu gün İzmir’de, İngiliz Yüksek Temsilcisi Morgan, o gün nelerin yaşandığını 16 Mayıs’ta merkeze çektiği telgrafta şu şekilde anlatmaktaydı:

“...İşgal son derece disiplinsiz şekilde gerçekleştirildi. Birçok yerde çatışmalar meydana geldi. Hristiyanlar tarafından yapılan kışkırtmalar neticesinde birçok Türk gereksiz yere tutuklandı. Evlerin ve iş yerlerinin yağması devam etmektedir. Rum ayak takımı, etraftaki köylere saldırmaktadır. Rumların Türkleri yağmalama ve avlama eylemleri devam etmekte... Üç yüz Türk, yüz Hristiyan kayıp var.”¹⁸

¹⁶ FO. 608/104, No: 12973, “Amiral Calthorpe’den İngiliz Dışişlerine Rapor”, 20 Mayıs 1919.

¹⁷ Türk İstiklal..., Genelkurmay Basımevi, s. 41.

¹⁸ İsmail Ediz, *Diplomasi ve Savaş, İngiliz Belgelerinde Batı Anadolu’da Yunan İşgali (1919-1922)*, ATAM, Ankara, 2015, s. 159.

Refik Halit Bey'in hatıratında: O gün saatler ilerleyince İzmir'in Yunan askerleri tarafından kanlı bir şekilde işgal edildiği haberinin Babialı'de duyulması üzerine; Maarif Nazırı Ali Kemal Bey ile Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın ilk önce bu habere inanmadıkları, bu haberin İttihatçıların hükümeti zor duruma düşürmek için uydurdukları bir yalan olduğu, hatta işgal haberini Dâhiliye Nezaretine İzmir Posta ve Telgraf Başmüdürlüğü vasıtasıyla ileten Maliye Müfettişi Muvaffak Bey'in, *"Tahrir edici ve heyecan verici haberlerde"* bulunmasından dolayı derhal tutuklanarak İstanbul'a, yollanmasının istendiğini aktaracaktı¹⁹.

İşgalin Yunan Kuvvetleri tarafından gerçekleştirildiği haberi, Babialı'de büyük bir endişe ve üzüntüye sebep olmuştu. Hükümet, haberi aldığı andan itibaren İzmir'den veya buraya yakın ilçelerden haber alabilmek için saatlerce telgraf bağlantısı kurmaya çalıştı. Ancak bütün çabalara rağmen İzmir'den akşam saat 19.00'a kadar haber alınamadı²⁰.

Hükümet, İzmir'in işgalinin kendisi üzerinde yaratmış olduğu karamsar havadan henüz kurtulmamışken; Yıldız Sarayı'nda Padişah Vahdettin'e de münferit kanallar vasıtasıyla işgal söylentilerine dair bazı bilgiler ulaşmaktaydı. Telgraflarda Mentеше ve İzmir Yöreleri'nde işgallerin vuku olduğu bildiriliyordu. İlk gelen bilgilerin ne surette doğru olup olmadığını, doğru ise bu işgallerin kimler tarafından gerçekleştirildiğini araştırmak amacıyla Padişah Vahdettin, Mabeyn Başkâtibi Ali Fuat Bey'i Babialı'ye göndermek suretiyle buradan bilgi edinmeye çalışmıştı²¹.

İlk bilgilerin alınarak işgal haberinin teyit edilmesinden sonra Galip Kemali Bey, Babialı'de Damat Ferit Paşa'nın başkanlığında toplanan kabine üyelerinin İtilaf Devletleri'ne nasıl bir nota ile karşılık verileceğini kararlaştırmak için yaşadıkları sıkıntılı anları bize şu şekilde aktarmaktadır:

"Ferit Paşa, erkenden apartmana telefon ederek beni Hariciye Konağı'na çağırdı. Hadiseyi, kolu kanadı kırık bir halde anlattıktan sonra, <Hemen Bab-ı Ali'ye gidiniz. Şu notlara bakarak devletlere hitaben bir nota kaleme aldırınız. Saat onda beni saderet

¹⁹ Refik Halid Karay, *Minelbab İlelmihrab*, 2. baskı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul (tarih yok), 139; Yenal Ünal, *Yakın Dönem Türk Tarihinde Refik Halid Karay*, Yeditepe Yay., İstanbul, 2013, s. 70.

²⁰ Bab-ı Ali'de işgal sonrası yaşananlar hakkında bilgi için bkz. Karay, *a.g.e.*, ss. 141-144.

²¹ Ali Fuat Bey, Babialı'den işgal ile ilgili gelen bilgileri Padişah'a aktardığında Vahdettin'in bundan derin bir üzüntü duyduğunu ifade ederek, Sadrazam ve Dâhiliye Nazırı ile sürekli irtibatla olunulmasını ve *"...Herhangi saatte olursa olsun Daire-i Humayün'daki hususi telefonla doğrudan doğruya kendisine arz etmemi..."* istediğini aktarmaktadır. Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp- İşittiklerim*, 4. Baskı, TTK Yay., Ankara, 1987, s. 209.

dairesinde bekleyiniz, vükelada oraya gelecek.> dedi. Derhal Bab-ı Ali'ye koştum. Kalem-i Mahsusa Beyleri'ni topladım. Tahrirat-ı Hariciye Katibi Merhum Nuri Bey'in biraderi Reşat Nuri Bey, Ferit Paşa'nun notlarını esas tutarak 15/5/1919'da komiserlerle Bab-ı Ali namına verdiğimiz notayı yazdı. En evvel telaş içinde Maarif Nazırı Ali Kemal Bey geldi. Paşa, adeta hiddetle <Maşallah Beyefendi... Sabahtan beri telefonla hepimizi arıyorum. Kimseyi bulmak mümkün değil.> dedi. Ali Kemal de <Efendimiz, Darülfünun'a gitmiştim. Şimdi daireye gelince emri fehimanelerini aldım, geldim.> cevabını verdi. Hiddetini yenemeyen sadrazam, <Evvet, evet. Haberim var. Şeyhülislam Efendi Hazretleri vesaire fırka müzakeratında imişler. Tabi siz de orada idiniz. Başımıza ateşler yağıyor, müzakere edecek kimse bulamıyorum...> sözlerini nazır beyin yüzüne fırlattı. O sırada vükelâ, birer ikişer geldiler. Bana notanın müsoveddesini hızlı sesle okumamı emretti. <...İtilaf Devletleri'nin beslediklerine asla şüphe etmediğim nispetperveraneye tevkiidi hareketle, mevcut kuvvai askeriyemizin tezyidi hakkında iki aydan beri yaptığım teklifler kabul edilmiş olsaydı, İzmir vilayeti dâhilinde asayiş bir kat daha mükemmel olurdu.> fikrasını okuduğum sırada Ticaret ve Ziraat Nazırı Ethem Bey, <Efendim tensip buyurulursa bu fıkra çıkarılsa. Çünkü zummen asayişin tam olmadığını işaret ediyor.> diyecek oldu. Zaten sinirlenmiş olan sadrazam, <Efendim, ondan evvelki fıkra da vilayette asayişin tam olduğu söylenmişti. Yazılmasına mahsur yoktur cevabını vermiş.> ve daha sonra, <...Bu ana kadar cevapsız kalmış olan teklifimize nazaran, vakia silah altında 70.000 asker bulunduracak isek de bu kadar geniş bir sahada ancak 40.000 kişimiz vardır...> fikrasına da Nafia Nazırı Şevket Turgut Paşa itiraz edip, <Bu fıkradan bugün her tarafta asayiş muhafaza edilemiyor manası çıkmasın?> demiş idiye de Ferit Paşa bu mütalaayı dahi musip görmemişti."22

Üzerinde pek çok kez oynanarak kaleme alınan, hükümetin işgal sonrası İtilaf Devletleri'ne ilk notasına son şekil verilerek İngiliz, Fransız, Amerikan ve İtalyan Yüksek Komiserleri'ne gecenin ilerleyen saatleri olmasına rağmen gönderildi²³. Hazırlanması saatler alan hükümetin notasında yukarıda bahsedildiği gibi asayişin temin için asker sayısı ile ilgili durum ifade edildikten sonra Osmanlı Hükümeti'nin Paris Konferansı kararlarına karşı koymayacağı; ancak bir Yunan işgaline de razı olamayacağının altı çizilmişti²⁴.

Damat Ferit Hükümeti, İzmir'in işgalinin ilk şok etkilerini yaşadığı saatlerde, işgal haberi dalga dalga Anadolu'nun en küçük yerleşim birimlerine kadar yayıldı. Doğal olarak da -beklendiği gibi- etkisi her geçen gün genişleyen

²² Galip Kemalî Söylemezoğlu, *Başımıza Gelenler Yakın Bir Mazinin Hatıraları Mondrosdan-Mudanya'ya, 1918-1922*, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1939, s. 96.

²³ Söylemezoğlu, *a.g.e.*, s. 96.

²⁴ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi, (BOA., DH. ŞFR., 100/108.)

büyük bir tepkiye neden oldu. Bu tepki; Paris'te Müttefiklerin verdikleri işgal kararına ve hükümetin tutum ve söylem politikalarına bir cevap niteliğinde olmakla birlikte, İzmir'de başlayan kanlı işgalin mümessillerine de karşıydı. Başta İstanbul olmak üzere tüm Anadolu'da hemen her gün protesto mitingleri gerçekleşiyor, halk ve çeşitli cemiyet örgütleri postanelere hücum ederek hükümete, Müttefik Devletlerin temsilcilerine protesto telgrafları çekiyorlardı²⁵.

Hükümet, özellikle İstanbul'da büyüyen tepkiyi önleyebilmek için Mayıs'ın 15. ve 16. günlerinde işgal haberlerinin basına verilmesini yasak etmişti. Bu nedenle ilk günler basın ve İstanbul nispeten sakin bir haldeydi²⁶. Ancak ayın 17'sinden itibaren basına İzmir hakkında haberlerin yayımlaması müsaadesi verilince, İstanbul'da tepki doruğa ulaştı. Üniversiteler, okullar, ticarethaneler ve eğlence yerleri tepki olarak kapandı²⁷. Basın; İzmir'den gelen işgal haberlerini yayımlamakla birlikte işgale tepki olarak telgrafhanelere yağın ve sayıları yüz bin olduğu söylenen protesto telgraflarından da haber verip bunların bir kısmını yayımlamaya başladı. 17 Mayıs'ta Dahiliye Nezareti, bütün vilayetlere ve mutasarrıflara, "İzmir'in işgalinin yabancı mümessillikler nezdinde protesto edildiğini, işgale maddi mukavemet imkansız olduğundan sükunetin sağlanarak halkın İtilaf ve Amerikan Mümessilleri'ne protesto telgraftı göndermelerinin uygun olacağı..." içerikli bir telgraf çekerek yatıştırma politikasını devreye sokmaya başladı²⁸. Aynı gün Amiral Webb, Londra'ya Anadolu'nun her tarafından sayısız protesto telgrafları aldığını ve kamuoyunun büyük bir galeyanda olduğunu bildiriyordu. Amiral Webb, 19 Mayıs tarihli bir diğer iletisinde

---

²⁵ İşgalden hemen sonra Anadolu'da oluşan tepkiler ve protesto mitingleri için bkz. Selvi, *a.g.e.*, İstanbul, 2007; Ayrıca bkz. Bekir Sıtkı Baykal, "İzmir'in Yunanlılar tarafından İşgali ve Bu Olayın Doğu Anadolu'daki Tepkileri, *Bellekten*, C.XXXIII, S. 132'den ayrı basım, TTK Yay., Ankara, 1969.

²⁶ 16 Mayıs tarihli Sabah gazetesinde İzmir'in işgal edildiğine dair haberlerin henüz yayılmadığı bir ortamda Ali Kemal, "Elimli Dedikodular" adıyla kaleme aldığı köşe yazısında şimdiye kadar meydana gelen olayların genel bir değerlendirmesini yapmak suretiyle yaşanan bütün bu hadiselerden İttihatçı liderleri sorumlu tutarken, şimdiki halde tek istediklerinin 20. Yüzyıl dünya siyasetini teşkil edecek olan Wilson İlkeleri'nin memleketimizde de tatbik edilmesini dile getirecekti. *Sabah*, 16 Mayıs 1919, No: 10597.

²⁷ Ayrıca Başkent İstanbul'da gerçekleşen protesto mitingleri için bkz. Kemal Arıburnu, *Milli Mücadele'de İstanbul Mitingleri*, 2. Baskı, Yeni Desen Matbaası, Ankara.

²⁸ Bu tarz bir politikaya uygun olarak Dâhiliye Nezareti tarafından Menteşe Mutasarrıflığına gönderilen bir telgrafta ise, "İtalyanlar'ın işgaline maddi olarak mukavemet imkânı olmadığından yalnızca protesto edilmesini ve sert karşılık verilmemesi..." isteniliyordu. Hükümetin vilayetler ve mutasarrıflıklar kanalıyla halkı sükunete davet ve fiili bir direnişe sevk etmemeye yönelik tebligatlar hakkında bkz. Haluk Selvi, *İşgal ve Protesto*, Değişim Yay., İstanbul, 2007, ss. 19-25.

İstanbul'un genel durumu hakkında bilgi vererek, Müslümanların burada işgale karşı büyük protesto mitingleri tertip etmeye başladıklarını haber veriyordu²⁹.

Damat Ferit Paşa, artan tepki ve baskılar üzerine ve biraz da kamuoyunu rahatlatmak düşüncesiyle 16 Mayıs'ta istifasını Padişah Vahdettin'e sundu. Ancak beklendiği gibi tekrardan hükümeti kurma görevini yine kendisi üzerine aldı. İstifa dilekçesinde İzmir'in işgalinin, hükümeti düşürdüğü müşkül durum vesilesiyle gerçekleştiği ifade ediliyordu³⁰.

Damat Ferit, İstanbul'a ve bütün Anadolu'ya bir karabasan gibi çöken işgalin etkilerini her yerde hissetmeye başlamış; Yıldız Sarayı'nda Padişah Vahdettin ile gerçekleştirdiği 17 Mayıs tarihli bir görüşmede onun da ümitsiz bir şekilde, büyük bir depresyonda olduğunu görmüştü. Sonradan İngiliz Elçilik Görevlisi Andrews Ryan'a görüşmenin detayları hakkında bilgi veren Damat Ferit, durumun ne kadar ciddiyet arz ettiğini ifade ederek tahtın çökmesinin bile

²⁹ Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile ilgili İngiliz...*, s. 81; İşgal olduğu gün meydana gelen olaylardan İngiliz Yetkililer de çok rahatsız olmuşa benziyorlardı. Amiral Calthorpe, 18 Mayıs sabahında Yunan General Kalkolidis'i ağırlarken, yağmanın durdurulması başta olmak üzere güvenliğine ve asayişin sağlanması amacıyla birtakım önlemlerin derhal devreye sokulması için Yunan General'den acil eylem planı istemiş, generale bu konuda Calthorpe, alınacak önlemleri içeren talimatlar vermişti. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Ediz, *a.g.e.*, s. 167; İngiliz belgelerinde işgalin olduğu andan itibaren İngiliz Yüksek Komiserliliği'nin hükümetin genel eğilimi başta olmak üzere kamuoyundaki artan infialinin derecesini öğrenmek amacıyla Sadrazam Damat Ferit Paşa ile bu sıralarda yaptığı birçok görüşmenin ayrıntıları mevcuttur. İşgalin hemen ertesinde Amiral Webb, Damat Ferit arasında gerçekleşen bir görüşmeyi Londra'ya aktarırken, Damat Ferit'in işgal olayı ile birlikte çok kaygılandığını ve kendisine kamuoyunun tepkisini göstermek amacıyla Anadolu'dan gönderilmiş birçok telgraf gösterdiğini ifade etmekteydi. Ayrıca Webb, bu görüşmenin detayları ile ilgili olarak da Lord Curzon'a Damat Ferit'in ümitsiz bir durumda olduğunu, şimdiye kadar yaptığı politik çalışmalarla İttihat ve Terakki taraftarlarının sindirdiğini fakat bu işgalle birlikte komitenin tekrardan etkinliğini halkın patlamaya hazır olduğu bir durumda yeniden arttırdığını haber veriyordu. India Office Records, (IOR-L-PS-11-156), "Amiral Webb'den Lord Curzon'a Telgraf", No: 80101, 16 Mayıs 1919.

³⁰ *İkdam*, 17 Mayıs 1919, No: 7999. İşgal hadisesi, padişaktan halka kadar herkeste çok derin bir üzüntü yaratmıştı. Padişah Vahdettin, Damat Ferit'i hükümeti yeniden kurmakla görevlendirdiği hatt-ı hümayununda: "...Şu an-ı muhimde başlarında milletin sinesinden tahassül etmiş, altı buçuk asırlık bir hanedanın reisi ve neticesinde, her türlü efradı milletin emel-i gayesi, hukuk-ı devlet ve milletin tamamıyla muhafazasından ibaret olduğundan milletin bu mukaddes emelinin temini için son derece fedakarane ve azimkarane mesai sarf etmenizi katı surette ihtar..." ifadelerine yer veriyordu. *Türk İstiklal...*, s. 52; Cavit Bey, günlüğünde İzmir meselesinin memleketi sarstığını ve hükümeti istifaya mecbur ettiğini kaydederken; yeni kabinede, Dahiliye Nezaretinin Mehmet Ali gibi bir heriften kurtulduğunu, fakat onun yerine tam bir hempası olan Ali Kemal'in geldiğini, belirtiyordu. Cavit Bey, *Felaket Günleri Mütareke Devrinin Feci Tarihi I*, Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yay., İstanbul, 2000, s. 193; Galip Kemali Bey'in, memleketin böylesine hassas bir dönemde istifa olayından sonra yeni kabinenin bir kişi dışında yine aynı kişilerden oluşmasına tepki gösterdiğini ifade ederek, yedi buçuk aydan beri sürdürdüğü Muhtelit Mütareke Komisyonu Başkanlığından istifasını Damat Ferit'e sundu. İstifa olayı ile ilgili olarak Damat Ferit ve Galip Kemali arasında geçen diyalog için bkz. Söylemezoğlu, *a.g.e.*, ss. 101-105.

muhtemel olduğunu dile getirecekti³¹. Damat Ferit, bu düşüncesini 20 Mayıs'ta Amiral Webb'le yapmış olduğu bir görüşmede de dile getirecek ve işgalin ülkede meydana getirmiş olduğu büyük tepkinin bir patlamaya yol açabileceğinden bahsederek, böyle bir durumda İstanbul'un yerle bir olabileceği; ancak taşrada böyle bir patlamanın katliamla sonuçlanabileceğini aktarıyordu³².

Damat Ferit Paşa, işgalin sıcak etkilerinin hissedildiği bir ortamda, 18 Mayıs'ta Müttefik Devletlerin İstanbul'da bulunan temsilcilerine bir nota verdi. Notada, adil olduklarına inandığı İtilaf Devletleri'nin işgal kararına razı gelinemeyeceği ve bu Asya şehrinin örfen, tarihen ve coğrafi konum itibarıyla Yunanistan ile hiçbir alakası olmadığı belirtilerek, Osmanlı Milleti'nin istemeyerek girdiği bu harp nedeniyle cezalandırılmaması gerektiği vurgulanıyordu. Damat Ferit, notada işgale karşı halkın en medeni şekilde düşüncelerini dile getirdiğini, memleketin her tarafından gelen telgrafların kendilerine ait olan vakarı da açıkça gösterdiğini ifade ediyordu³³. Aslında İtilaf Devletleri'nin kararıyla gerçekleşen işgal olayına diplomatik yollarla tepki göstermede hükümet yalnız değildi. Trabzon Müdaafa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti, Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Sulh ve Selameti Osmaniye, Milli Ahrar Fırkası, İzmir Redd-i İlhak Cemiyetleri, Osmanlı Demokrat Fırkası, Osmanlı Sosyalist Fırkası işgal vesilesiyle İtilaf temsilcilerine oldukça sert ifadelerle dolu ortak bir muhtıra sundular. Muhtıradaki: Osmanlı Devleti'nin Yunanistan ile savaşta olmamasına rağmen vuku bulan bu işgalin, mütareke hükümlerine ve Wilson İlkeleri'ne aykırı olduğu ifade edilerek, işgalden doğacak her türlü sorumluluğun İtilaf Devletleri'ne ait olacağı vurgulanıyordu³⁴.

---

³¹ 17 Mayıs tarihinde Vahdettin ile Damat Ferit arasında geçen görüşmenin detayları hakkında Damat Ferit, İngiliz Elçilik Tercümanı Andrews Ryan'a bilgi vermişti. Bunun üzerine Ryan, görüşmeyi Amiral Webb kanalıyla İngiliz Dışişlerine ileterek, İstanbul'da Padişah Vahdettin dâhil bütün kurum ve kişilerin İzmir'in işgali ile ne kadar büyük bir sarsıntı geçirdiğini izah edecekti. Ryan, Padişah'ın ümitsizlik ve depresyon içinde olduğunu ve Damat Ferit'in birtakım güvenceler almadan yeniden görevi kabul etmek istemediğini ifade ederek, Damat Ferit'in şu hassas tespitini Dışişlerine aktarmaktadır, "...Bu gibi ciddi bir olay yinelenirse tahtın çökmesine neden olabilir, çünkü padişah ümitsizlik içindedir ve yeni bir felaketle ilişkili görünmeyi istemiyor. ... Bu felaket İstanbul'un işgaline neden olabilir." Salahi R. Sonyel, *Gizli Belgelerde Mustafa Kemal, Vahdettin ve Kurtuluş Savaşı*, ATAM Yay., Ankara, 2007, s. 29; Andrews Ryan hatıralarında İzmir'in işgalinin Damat Ferit'i, takip ettiği politikasından vazgeçiremediği ancak bu politikanın da onun bütün başarı imkanını ortadan kaldırdığını ifade etmektedir. Erdal Aydoğan- Erkan Cevizliler, *İstanbul'da Bir İngiliz Tercümanın Hatıraları 1899-1922 Abdülhamit Devrinden Mustafa Kemal'e kadar*, Salkımsöğüt Yay., Konya, 2014, s. 113.

³² FO. 371/4227, No: 76651, 20 Mayıs 1919; Sonyel, *Gizli Belgelerde...*, s. 30; Akşin, *a.g.e.*, C I, s. 300.

³³ Selvi, *a.g.e.*, s. 23.

³⁴ *İkdam*, 17 Mayıs 1919, No: 7999.

Hükümet, artan tansiyonu düşürmek ve Müttefik Devletlerin temsilcileriyle diplomatik kanalları açık tutmak suretiyle düşük düzeyde de olsa tepkisini dile getirirken, ülke içerisinde de otoritesini sarsacak ve herhangi bir kargaşalığa sebebiyet vereceğine inandığı her türlü hareketi, işgalin ilk şok edici etkilerini atlattıktan sonra, önlemek amacıyla çeşitli tedbirleri derhal devreye sokacaktı. Bu amaçla ilk olarak 19 Mayıs'ta bütün vilayetlere bir telgraf-genelge göndermek suretiyle hükümetin görevde olduğu dile getirilerek, İzmir'in işgaline karşı kutsal hakların savunulması için Paris Barış Konferansı ve uluslararası devletler nezdinde gerekli teşebbüslerde bulunulduğu ifade edilip endişe ve kargaşaya mahal verilmemesi istenecekti³⁵. Ancak hükümet bu genelgeden sonra İstanbul'da, İngilizlerin istekleri doğrultusunda, protesto mitinglerine yasak getirerek, haziran ayının ortalarında da işgale tepki olarak çekilecek protesto telgraflarının postanelerce kabul edilmemesi hususunda vilayetlere tebligat gönderecekti. Ancak bu tedbir başta Mustafa Kemal olmak üzere birçok kişinin tepkisine neden olacak ve hükümet bu hamlesinden çok kısa bir sürede vazgeçmek durumunda kalacaktı³⁶.

Hükümetin vilayetlerde tansiyonu düşürmek ve Paris Barış Konferansı nezdinde gerekli girişimlerde bulunulup her şeyin kontrol altına alındığını

³⁵ BOA., DH. ŞFR. 102/55; *Takvim-i Vekayi*, 20 Mayıs 1919, No: 3553; Celal Bayar, *Ben de Yazdım Milli Mücadeleye Giriş*, C. 5, Sabah Yay., İstanbul, 1997, s. 97; *Türk İstiklal...*, C. II, I. Kısım, s. 51; Hükümetin işgale karşı almaya çalıştığı tedbirler, basın ve kamuoyunda sürekli eleştiri konusu oluyordu. Bu konuda İstanbul Darülfünun Hukuk Fakültesinde genç bir hukuk öğrencisi olan İsmail Hakkı, hükümetin işgale karşı tutumunu eleştirerek günlüğüne şunları kaydediyordu: "21 Mayıs: Dün de İstanbul'da bir miting yapılmış, gazeteler yine protesto telgrafları ile dolu. Işık verecek bir haoadis yok. Karanlık günler... 28 Mayıs: Yeis içerisindeyim. Yaşamak bana acı ve karanlık görünüyor. Harpte ölseymişim daha hayırlı olacaktım sanıyorum. Hükümet, Yunanlılara karşı koymamayı, söylemeye devam ediyor. Notalarla, siyaset yoluyla bu işleri düzeltereklermiş." İsmail Hakkı Sunata, *İstanbul'da İşgal Yılları*, İş Bankası Yay., İstanbul, 2006, s. 39.

³⁶ Mustafa Kemal'in, İzmir'in işgaline karşı hükümetin, protesto telgraflarının kabul edilmemesi ile ilgili olarak vilayetlere yapmış olduğu telgrafların kabul edilmemesi yönündeki emri için, Anadolu'da bulunan kolordu komutanlıklarına gönderdiği telgrafın bir bölümünde şöyle diyordu: "...Milletin sesini boğarak, meşru haklarını istemekten alıkoymaya ve vatanın yok olmasına sebep olmaya yönelik olan bu emri, hiçbir namuslu telgraf memurunun uygulayacağını ümit etmem. Ama böyle bir namussuzluğa girişecek olanlar olur ise hemen askeri mahkemelere verilmelerini ve bildirilmesini emrediyorum." Mustafa Kemal, kararın geri alınması için Babalî'ye de bir telgraf göndermişti. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, ATAM Yay., Ankara, 2006, ss. 44-58. Refik Halit, Mustafa Kemal'in bu emrinin vilayetlerce alınmasından hemen sonra nazırlığa bütün vilayet ve mutasarrıflıklardan şimdi ne yapılacağına dair talimat isteyen telgraflar yağmaya başladığını, bunun üzerine keyfiyeti Dâhiliye Nazırı Ali Kemal Bey'e bildirdiğini buna mukabil Ali Kemal Bey'in emri geri almamak için uğraştığını ve hatta vilayetlere tekrardan bir tebligat gönderdiğini ifade ettiyse de bir süre sonra Dâhiliye Nezareti bu emri geçersiz kılmak zorunda kalacak ve protesto telgraflarına gönderim yasağının kaldırılmak zorunda kaldığını ifade ediyordu. Karay, *a.g.e.*, ss. 168; Ünal, *a.g.e.*, s. 71; Ayrıca Mustafa Kemal'in İzmir'in işgaline ve işgale karşı takip edilen hükümet politikalarına karşı tepkisi için bkz. Selvi, *a.g.e.*, s. 28-34.

vilayetlere genelgelerle duyurduğu gün, Paris'te Türkiye'nin toprak bütünlüğünü ilgilendiren çok önemli bir görüşme de gerçekleşiyordu. Hatıratında kabine üyelerinin çoğunun Londra'dan gelerek Türkiye'nin geleceğini tartışmak amacıyla Rue Nitot'ta buluştuklarını aktaran ve toplantıda, "Lloyd George'ye karşı Küçük Asya meselesinden dolayı patlamak üzere olan bir fırtına vardı..." diye tanımladığı görüşmeyi Nicolson şöyle aktaracaktı:

"...Rue Nitot'a çağırıldım. Fakat herhangi bir toplantıya katılmam istenmedi. Dışarda oturdum. Sadece bir cam kabine üyeleri ile benim aramda bulunuyordu ve ben ne konuştuklarını duyabiliyordum. Lord Curzon, Türklerin Avrupa'dan atılması konusunda diretiyordu. Montagu ve Milner, hala Türk meselesinin çözülememesinden rahatsız olmuşlardı. Winston, Türkiye'nin olduğu gibi bırakılmasını istiyordu. İstanbul, Boğazlar ve Trabzon'a kadar uzanacak bir bölgede Amerikan mandasını savunuyordu. Lord Balfour, Amerikan Mandasında İstanbul'un bulunmasını, İzmir'in Yunanistan'a geri kalan bölgelerin ise yabancı bir uzman denetiminde Türklere bırakılmasını istiyordu. Lloyd George, çekimser bir haldeydi ve tartışmadan şimdiye kadar herhangi bir karar çıkmamıştı..."³⁷.

Böylesi bir atmosfer içerisinde Damat Ferit, iç kamuoyunda tansiyon düşürmek ve yeniden güven tesis etmek için Yunan işgaline son verilmesi ve Ermenistan'a tanınacak muhtariyet dışında Anadolu ve Trakya'nın Osmanlı Devleti'nin elinde kalacağını acele olarak ilan edilmesini istemek amacıyla Paris Barış Konferansı'na bir telgrafla başvuracaktı. Bu girişim işgalden sonra Barış Konferansı nezdinde hükümetin ilk diplomatik hamlesiydi. Ardından Damat Ferit iki gün sonra, 22 Mayıs'ta, bu kez İtilaf Yüksek Komiserlerine gönderdiği bir nota ile ikinci bir diplomatik hamle daha yapacaktı. Notada, Yunan askerlerinin vakit geçirmeksizin İzmir'den tahliye edilmesi ve yerlerine büyük güçlerin askerlerinden oluşan bir birliğin konuşlanmasının memnurlukla karşılanacağını bildiriliyordu³⁸.

İstanbul'da bulunan Amerikan Yüksek Komiserliği de olayları çok yakından takip ediyordu. İzmir'in işgallerinin akisleri hakkında Washington'a gönderdiği bir raporda Yüksek Komiser Ravandal: Hükümetin, gergin durumda olduğu tahmin edilen iç bölgelerden hala haberlerin alamadığı, şehirde gazetelerin matem ilanına hazırlandıklarını aktarıyordu. Ravandal ayrıca raporunda Türk üniversite öğrencileri tarafından protesto gösterilerinin düzenlendiğini, onların açıkça Amerikan mandasından yana olduklarını ifade

³⁷ Harold Nicolson, *Peacemaking 1919*, Simon Publications, London, 2001, s. 343.

³⁸ Akşin, *a.g.e.*, C. I, s. 304.

ederek; İzmir, Yunanlılar dışında başka bir yabancı devlete verilmiş olsaydı Türklerin bu kadar tepki göstermeyeceği hususuna dikkat çekiyordu³⁹.

Anadolu'da müttefiklere karşı artan tansiyonun farkında olan Bristol, hükümetine bir an önce İzmir'in işgali ile ilgili olarak bir beyanat verilmesini tavsiye etmişti. Çünkü Bristol'a göre Yunanlıların İzmir'i işgal etmelerine izin verilmesi büyük bir hataydı ve bir an evvel bu hatadan dönülmeliydi. Bristol, işgal ile ilgili düşüncelerini içeren raporunu dış işlerine göndermesine rağmen Amerikan Hükümeti bu yönde bir adım atmaya tevessül etmeyecek hatta işgalin ilk günlerinde beş savaş gemisini İzmir limanına gönderecekti. Aslında Amiral Bristol'un bu düşüncelerine rağmen Türklere yönelik Amerikan politikasının nasıl olması gerektiğine yönelik olarak onunla Paris başta olmak üzere birçok yerde aynı fikirde olmayan Amerikalı diplomatta mevcuttu. Öyle ki İzmir'de bulunan ABD'nin İzmir Konsolusu Horton, Yunan işgalini haklı görmekteydi ve işgale karşı gösterilen tepkileri haksız buluyordu. Horton'un bu tutumu Bristol'u rahatsız etmesine rağmen Amerikan hükümeti onu görevde tutmaya devam edecekti⁴⁰.

Saltanat Şurası ve Hükümetin Dış Politikasına Yönelik Şuraya Katılanların Eleştirileri

İzmir'in işgali, Osmanlı Hükümeti ve kamuoyunda büyük bir tepki yaratmakla birlikte, Paris'te devam etmekte olan Barış Konferansı'nda Osmanlı Devleti için ne derece ağır bir antlaşma hazırlanmakta olduğunun ve bu süreçte; Başkent İstanbul'un elde kalmasının dahi garanti olmadığına açık bir işaretiydi. Hükümet, görüldüğü gibi eldeki imkânlar dâhilinde, diplomatik yollarla tepkisini Barış Konferansı'nın Müttefik temsilcilerine göstermişti. Ancak böylesine tedirgin edici bir durumda hükümet, kendi politikalarına karşı alevlenen muhalefete, biraz da sorumlu olma bilinciyle ve kimin ne düşündüğünü öğrenmek amacıyla "*Şurayı Saltanat*"ı padişahın başkanlığında toplama kararı aldı. Bu karar; İzmir'in işgalinden sonra Başkent İstanbul olmak üzere tüm yurttan artan, işgali protesto mitinglerinin hemen arkasından gelmesi, hükümetin ve sarayın beklemedikleri bu işgalden ne derece tedirgin hale geldiklerinin de açık bir göstergesiydi. Çünkü 1919 yılı başında, Tevfik Paşa

³⁹ Orhan Duru, *Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları*, 5. Baskı, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2007, s. 12.

⁴⁰ Amiral Bristol, Horton'un görevden alınması için Amerikan Hükümeti'ne bu yönde bir talepte bulunmasına rağmen talep hükümetçe dikkate alınmamıştı. Köse, *a.g.e.*, s. 121.

Hükümeti zamanında Ayan Reisi Ahmet Rıza'nın başını çektiği bir grubun, dış politikada hükümete yardımcı olmak amacıyla, "*Saltanat Şurası*"nın toplanması için saray ve hükümet nezdinde girişimlerde bulunması, tepkiyle karşılanmış ve Ahmet Rıza hükümet işlerine karışıyor, diye başta padişah olmak üzere pek çok kişi tarafından eleştirilmişti. Ancak şimdi durum biraz değişikti ve teklif muhalefetten değil, bizzat hükümet kanadından gelmişti⁴¹.

26 Mayıs günü Yıldız Sarayı'nın üst katındaki büyük salonda toplanması kararlaştırılan şuraya kimlerin katılacağı ve müzakerelerin ne şekilde cereyan edeceği hususunda, 24 Mayıs'ta Ayan Dairesi'nde Maliye Nazırı Tevfik Bey, Ayan'dan Rıza Tevfik, Vükela Meclisinde memur olan Abdurrahman Şeref Beylerle Çürüksulu Mahmut Paşa bir toplantı yaparak şuraya kimlerin davet ve iştirak edeceklerini tespit ettiler⁴². Sıkı tedbirler alınarak toplanan şura, istişari mahiyette olduğundan, davet edilen zümrelerin her birinden sadece bir kişi söz söyleme hakkına haiz olacaktı. Ancak ayan ve eski nazırlar bu sınırlamanın dışında tutulacaktı. Şurada bugünkü zafiyetin üzerinde durulmayıp, sadece hükümete önerilen ve tavsiye edilen çareler üzerinde söz edilecekti. Ayrıca müzakere sırasında münakaşadan kaçınılacak ve sadece ilgili konu sınırlarında kalınarak kelam edilecekti. Katılanların kendi aralarında dahi münakaşa etmelerine müsaade edilmeyen Şura'da; Heyeti Vükela ile hiçbir şekilde ikili diyaloga girilmeyecek, hükümet eleştirilere cevap vermeyecek, sadece dinleyici konumunda olacaktı. Söz alanların konuşmalarını en fazla on beş dakika içerisinde bitirmelerini istendiği Saltanat Şurası'na içlerinde Halide Edip

---

⁴¹ Akşin, *a.g.e.*, C. I, s. 323.

⁴² Toplantıya davet gönderilen kişiler özenle ve çeşitli yerlerden seçilmişti. Buna göre, Heyet-i Vükela, Heyet-i Ayan, Şurayı Devlet İkinci Reisleri, Temyiz Mahkemesi Reisleri, Divan-ı Muhasebat Birinci ve İkinci Reisleri, Mazül Nazırı ve Sefirler, Meşihat tarafından seçilen ilmiye ricalinden altı zat, Bahriye Nazırı tarafından seçilen Deniz kuvvetleri ümera erkanından dört kişi, Dar'ül-Hikmet'ül- İslamiye'den seçilen iki aza, fetvahaneden seçilen iki kişi, Darülfununun çeşitli Fakültelerinden seçilen 15 kişi, Barodan üç, Matbuat Cemiyetinden sekiz, Ticaret odasından dört, Vahdet-i Milliye'den iki, Trabzon Müdafaa-ı Hukuk'u Milliye Cemiyetinden iki, Milli Kongre Cemiyetinden iki, Vilayet-i Şarkıye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyetinden iki, Milli Ahrar Fırkasından iki, Kürt Teali Cemiyeti'nden iki kişi olmak üzere Şuraya davet edilmişlerdi. M.Tayyip Gökbilgin, *Milli Mücadele Başlarken*, İkinci Kitap, Türkiye İş Bankası Yay., Ankara, 1965, s. 94; Ayrıca şuraya dönemin İstanbul basınının önde gelen simalarından Ahmet Rasim, Mahmut Sadık, Yenigün gazetesi sahibi Abdullah Zühtü, İstiklal gazetesi sahibi Rauf Ahmet, Tasvir-i Efkâr Başmuhabiri Velid Ebüzziya, Vakıf gazetesi sahibi Ahmet Asım, Söz gazetesi sahibi Asaf Muammer ve Soysalioğlu Suphi Beyler katılmışlardı. Tarık Mümtaz Göztepe, *Osmanoğullarının Son Padişahı Vahideddin Mütareke Gayyasında*, 2. Basım, Sebil Yay., İstanbul, 1994, s. 164.

Hanım'ın da bulunduğu kadınların katılması bir ara söz konusu olduysa da daha sonra bu usulden vazgeçildi⁴³.

Galip Kemali Bey'in, katılanlardan herkesin yüzünde acı bir endişe vardı, dediği şura toplantısını, Padişah Vahdettin kısa denilebilecek bir konuşma ile açtı. Vahdettin, "...Şu son durum ve felaketlere dair..." ülkenin içinde bulunduğu durumdan nasıl kurtarılması gerektiği hususunda ülkenin seçkin aydınlarının görüşlerine neden müracaat edildiğine açıklık getirdi. Daha sonra Damat Ferit, İzmir'in işgali dâhil son olayları özetleyecek bir konuşma yaptı. Konuşmasında hiçbir umut vermemeye dikkat etmelerine rağmen İstanbul'da bulunan Yüksek Komiserler'le ilişkilerin günden güne düzeldiğini ve Avrupa basınının bir bölümünün kendi lehlerine döndüğünü izah etti. Devletin tarihi dostları olan İngiltere ve Fransa'nın yardım elini uzatarak kendilerini bu durumdan kurtarmasını dilediğini de ifade ettiği konuşmasına Damat Ferit, barış konferansına gönderdiği telgrafi okuyarak son verdi.⁴⁴

Damat Ferit'in konuşmasından sonra söz alan Ayan Reisi Ahmet Rıza; konuşmasına, hükümetin mevcut politikasını sorularla irdeleyecek şekilde, hükümete Müttefiklerle yürütülen müzakerelerin neticelerinin ne olduğu, Barış Konferansı'na davet edilip edilmediğimizin açıklanması, Müttefiklerle

⁴³ Toplantıya konuşmacı olarak davet edilenler arasında Galip Kemali Bey de vardı. Kendisi hatıralarında salonun atmosferini şu cümlelerle izah ediyordu: "...Herkesin yüzünde acı bir endişe vardı. Söz söylecekler, meclisin intizam ve inzibatını idareye memur edilen Başyaver Ferik Hurşit Paşa'ya isimlerini yazdırdılar. Bunların arasında bende vardım. Salonun dibine doğru soldaki kapısının önünde bir masa konmuştu. Sadrazam ve Vükela o masanın etrafında sağlı sollu yer almışlardı. Öbür davetliler de teşrifattan gösterilen yerlere sıra ile kısım kısım oturmuşlardı. Ortada da hatiplere mahsus bir küçük masa vardı. Sadrazamın oturduğu masanın arkasında büyük bir paravan, hükümdarın geleceği kapıyı kapatıyordu. Herkes padişahın gelmesine muntazırken, Ferit Paşa ayağa kalkıp elindeki kâğıdı okumaya başlayınca, eski Sadrazam Tevfik Paşa kolundan çekip kulağına bir şeyler söyledi. Anlaşılan daha hükümdarın gelmediğini fısıldamış olacak ki Ferit Paşa yerine oturdu..." Söylemezoğlu, a.g.e., ss. 121-124.

⁴⁴ Akşin, a.g.e., C.I, s. 324; Padişah toplantıya iştirak edenlere şu şekilde hitap etti: "Devletin uğramış olduğu şu son durum ve felaketlere dair müzakere yapılması ve gerekirse bazı danışma kararları alınması için siz memleketin seçkin aydınlarını buraya çağırılmış ve toplanmış bulunuyorum. Osmanlı İmparatorluğumuzun karşı karşıya bulunduğu zor şartlardan nasıl çıkılacağı hususunda herkes fikir ve görüşlerini burada açıkça belirtmelidir. Bunun böyle olacağını umduğum için toplantıdan uğurlu ve mutlu sonuçlar bekliyorum. Bu meclisin hepimiz hakkında uyarıcı ve verimli kılmasını Yüce Tanrı'dan dua ederim. Başkanlığı Sadrazam Paşa'ya terk ediyorum." Başmabeynci Lütfi Simavi, Osmanlı Sarayı'nın Son Günleri, Hürriyet Yay., İstanbul, (yıl yok), s. 503; Galip Kemali Bey, padişahın titrek ve yorgun bir sesle dile getirdiği konuşmasının salonu dolduran herkesin üzerlerine bir kabus gibi çöktüğünü ifade ederek, "...Hiç de beklenmeyen bu cansız, ruhsuz sözlerin hele tıpkı bir hasta lisanından çıkarcasına kesik ve mecalisiz bir surette söylenmesi, bütün meclisi adeta dondurduğunu..." ifade ediyordu. Söylemezoğlu, a.g.e., s. 126; Ali Fuat Bey, Padişah Vahdettin konuşmasını bitirdikten sonra salondan Velihaht Abdülmecit Efendi ile birlikte ayrılarak servis merdivenlerinden inerken iki gözünden yaşlar akar bir halde, "Karılar gibi ağlıyorum." dediğini anılarında ifade etmektedir. Türk geldi, a.g.e., s. 216.

yürütülen müzakerelerin, büyük umut bağladığımız Wilson İlkeleri'nin 12. maddesine göre mi yürütüldüğü yoksa bu prensipten vaz mı geçildiği gibi soruların cevaplanmasını isteyerek başladı. Ardından hükümetten, Şurayı Saltanat Toplantıları yerine daha büyük bir Milli Meclis'in açılmasını ve hükümetin bu meclisin kararlarına riayet ederek; halkın tezahürü olan bu meclisin gücünü arkasına alarak politika belirlemesi, talebini dile getirdi. Ahmet Rıza Bey'in sorduğu soruların tamamı hükümet kanadında cevapsız kalıyordu. Çünkü İtilaf Devletleri Osmanlı Hükümeti'nin verdiği notaların neredeyse tamamına yakınına cevap vermiyorlardı. Konuşmanın sonuna doğru Ahmet Rıza ile Damat Ferit arasında küçük bir sözlü atışma meydana geldiyse de bu pek uzatılmadı. Damat Ferit, Ahmet Rıza Bey'in soruduğu sorular için, yakında Meclis-i Milli açılıyor orada istediğinizi sorarsınız deyince; Ahmet Rıza Bey, "Yakında açılacağını ümit etsem bu soruları sormazdım." diye karşılık verecekti⁴⁵. Ayandan Müşir Fuat Paşa oldukça nazik denilebilecek bir üslupla, Sadrazam Paşa'nın devam eden hadiseler hakkında kendilerini daha fazla bilgilendirmesi gerektiği hususuna vurgu yaparken, kendilerinin buraya toplanmasının karanlıkta göz kırpmak olarak değerlendiriyordu⁴⁶. Aynı şekilde Ayandan Seyit Bey, kendilerine toplantıda bugünkü vaziyet hakkında Sadrazam Paşa'nın bilgi vereceği ifade edildiği halde Paşa'nın bunu gerçekleştirmediği noktasında Damat Ferit'e eleştirisini dile getirdi. Seyit Bey, konuşmasında İzmir'in işgalinden başka, İtalyanların Menteşe Sancağı'nda birtakım işgal faaliyetlerine giriştikleri hatta Söke ve Kuşadası arasında bir demiryolu hattı bile döşemeye başladıklarını dile getirerek, bu konularda kendilerine neden bilgi verilmediğine değinecek; eğer bu toplantıda nazırlar olaylar hakkında hiçbir mütalaa buyurmadan biz sadece düşüncelerimizi söylemeye mecbur tutulursak, burada dile getirilen hususların hiçbirinin isabetli olmayacağını dile getirdi. Seyit Bey, genel olarak bölgede Yunan ve İtalyan işgallerine karşı hükümetin genel politikasını sorgulamaya çalıştığı konuşmasını, "...Bize verilecek malumat kati olmalı ve bizde artık yapılması lazım gelen şeyleri düşünmeliyiz ki son çare nedir? Bunlardan başka çare var mıdır yok mudur? Yunanistan, İtalya gibi birtakım hükümetler bizi emri vaki karşısında mı bulundurmak istiyorlar? Bizi tenvir buyursanız da biz de âcizane mütalaalarımızı bildirsek..." cümleleriyle bitiriyordu⁴⁷.

Seyit Bey'in hükümet erkânına yönlendirdiği bu sorular da cevapsız kalırken Galip Kemali Bey; kendisine verilen süre dâhilinde konuşmasında, son

---

⁴⁵ Bayar, a.g.e., C. 5, s. 102.

⁴⁶ Göztepe, a.g.e., s. 166.

⁴⁷ Gökbilgin, a.g.e., s. 100.

dönemde Osmanlı Devleti'nin Avrupa Devletleri ile olan ilişkilerine genel bir bakış atarak, zafer kazanan üç büyük devletin Osmanlı Devleti'ne karşı esas politikalarının devleti taksim etmek olduğunun altını çizdi. Galip Kemali Bey, İngiltere, Fransa ve İtalya'nın Ortadoğu ve Türkiye üzerindeki emellerinden bahsettiği konuşmasında vaziyetin kendileri için çok tehlikeli bir hal aldığı ve bölgede barışın tesis edilmesinde kendileri kadar bu ülkelerin de esas görevi olduğunu dile getirdi. Konuşmasında Yunanlıların İzmir'i işgaline de yer veren Galip Kemali Bey, *"İzmir'de hadis olan fecayi, insaniyete ve hukuku medeniyeye uymayan şeylerdir. Yunanistan fazla irfan medeniyet itibariyle bize faik değildir ki oraya medeniyet sokmak için geldi denilsin. Bunu hiçbir zaman kabul etmeyiz."* diyerek dünya barışının konuşulduğu Paris'te neden kendilerinin davet edilmediğinin sorgulanması gerektiğini ifade etti⁴⁸.

Celalettin Arif Bey'in daha ziyade tarihten örnekler vererek sürdürdüğü kısa konuşmasından sonra, konuşması oldukça tepki çekecek olan Rauf Ahmet Bey, kürsüye geldi. Uzun konuşmasının genel muhteviyatını Amerikan Başkanı Wilson'un yayımlanmış olduğu ilkelerden 12. noktanın Osmanlı Devleti'nin geleceğinin şekillenmesinde esas alınarak Milletler Cemiyeti bünyesinde vakit kaybettirilmeden Amerikan Hükümeti'ne müracaat edilerek, Osmanlı Devleti'ni himaye etmesinin temin edilmesini dile getirdi. Ahmet Rauf Bey, bu minvaldeki düşüncelerini, *"...Bizim için memleket birliği bir hayat ve ölüm meselesidir. Binanaleyh bir büyük devlet vekâleti almalıdır. Bu da ancak Amerika olabilir. Onun bu işi üzerine alması bizi Avrupa rekabeti tehlikesinden kurtarabilir. Amerika sözlerinde sadık, prensiplerinde hakikaten samimi ise böyle bir vekâleti deruhte ve kabul eder..."* diyerek Amerika'nın Çin, Küba ve Filipinlerde uyguladığı politikalarından örnekler verdikten sonra, *"...Onun için bendeniz arzu ediyorum ki mümkün olduğu takdirde Amerikan Himayesi'ni tesis etmek..."* deyince salonda birden gürültüler kopmaya başladı ve Rauf Ahmet Bey konuşmasını tamamlayamadı. Bunun üzerine Damat Ferit, ayağa kalkar gibi davranarak *"Himaye mi?"* diye soru yöneltince Rauf Ahmet Bey, *"Hayır, Hayır yanlış söyledim. Amerikan mandasını mı..."* diyerek sözlerini tamamlamaya çalıştıysa da Damat Ferit, yeniden söze girerek, *"Rica ederim, himaye bahis konusu olamaz."* diye karşılık verdi. Salonda devam eden gürültüler arasında Rauf Ahmet Bey, konuşmasını tamamlamaya çalışarak neden Amerikan mandası istediğine açıklık getirmeye çalıştı. Ancak bazı katılımcılar arasında Ahmet Rauf Bey'in

⁴⁸ Galip Kemali Bey, hatıratında konuşmasını bitirdikten sonra Damat Ferit Paşa'nın beyanatından rahatsız olduğunu anladığını ifade etmektedir. Galip Kemali Bey'in Saltanat Şurası'ndaki konuşmasının tam metni için bkz. Söylemezoğlu, a.g.e., ss. 128-131.

önerdiği Amerikan mandasının sağlanması teklifinin mecliste münakaşa edilip edilmeyeceği üzerinde bir tartışma yaşandı. Tartışmanın yatıştırılmasından sonra Vahdet-i Milliye Cemiyeti'nden Hamit Bey söz alarak, İzmir'in işgali sonrası yaşananlar ve Wilson İlkeleri'nin 12. noktasının uygulanması hususunu dile getirdikten sonra Hariciye Nezareti bünyesinde eski elçilerden ve hariciyenin önemli simalarından oluşan bir komisyonun kurulması önererek, İtilaf Devletleri'ne yazılacak notaların bu komisyon tarafından kaleme alınmasını talep etti⁴⁹. Hamit Bey'in dile getirdiği bu öneri, Hariciye'nin İtilaf Devletleri ile olan ilişkilerinde, özellikle bu dönemde, ne kadar etkisiz kaldığı ve notalarının işlevsizliğinden duyulan rahatsızlığı dile getirilmesi bakımından çok önemliydi.

Trabzon Müdafaa-i Hukuk'u Milliye Cemiyeti üyelerinden Ömer Fevzi Bey ise konuşmasında acilen bir Milli Meclis'in toplanarak, bu meclisin ülke kaderine el koyması talebini dile getirdi. Ayrıca Ömer Fevzi Bey, sadece İstanbul'un nabzını tutmakla genel bir siyasetin güdülemeyeceğini bilhassa asıl felaketleri çeken diğer vilayetlerdeki umumi efkârın da hesaba katılarak siyaset yapılmasını; bunun ise ancak milli bir meclisle mümkün olabileceği hususuna değindi. Ömer Fevzi Bey'den sonra söz alan Milli Kongre üyelerinden Hüsnü Bey de tıpkı bir önceki hatip gibi ülkenin böylesine sıkıntılı bir döneminde milli bir meclisin derhal açılması gerektiğine vurgu yaptı⁵⁰.

Genel muhtevasına bakıldığında hilafetin, Dünya Müslümanları üzerindeki kıymet ve ehemmiyeti üzerine bir konuşma yapan Hürriyet ve İtilaf Fırkası üyelerinden Sadık Bey; konuşmasına büyük bir İslam Devleti'nin bu dönemlerde neler yaşadığına dikkat çekerek, "...Şimdiki vaziyetin ağırlığı ve nazik durumu içinde yeni bir karışıklık hazırlayacak olan maddi hareketlerden çekinerek seziş ve anlayış dairesinde hakkımızı istemek ve yeryüzünde bir sulh unsuru olmaya çalışarak zavallı milletimizden başka Hindistan'daki din kardeşlerimizin de menfaati namuna devletimizin eski ve tarihi dostu bulunan büyük bir devletin milli ve siyasi mevcudiyetimizi muhafaza etmek suretiyle müzaheret ve dostluğunu sağlamanın uygun olacağı..." düşüncesini dile getirerek konuşmasına son veriyordu⁵¹. İzmir'de son yaşanan olaylar hakkında bilgilerini paylaşan Cami Bey'den sonra söz alan Vilayet-i Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti üyelerinden Süleyman Nazif Bey, beklendiği gibi mütarekeden sonra Doğu Anadolu'da meydana gelen olaylardan bahsederek, burada Ermenilerin nüfus olarak çoğunlukta

⁴⁹ Gökbilgin, *a.g.e.*, s. 108.

⁵⁰ Gökbilgin, *a.g.e.*, s. 111.

⁵¹ Bayar, *a.g.e.*, C. 5, s. 104.

olmadıklarına dikkat çekti. Süleyman Nazif Bey, Doğu Anadolu üzerinde Avrupalı Devletlerin emellerinin çoktan beri bilindiğine değinerek, sadrazamdan sulh konferansında “Vilayet-i Sitte” olarak tabir edilen altı ilin ülkeden ayrılmaması için diplomatik girişimlerde bulunmasını talep etti. Son olarak Milli Ahrar Fırkası üyelerinden Refik Bey ile Osmanlı Sosyal Demokrat Fırkası üyelerinden Hasan Rıza Beyler de genel olarak Wilson İlkeleri'nin 12. maddesine biran evvel işlerlik kazandırılması ve bunun için hükümetin bütün kanallardan diplomatik girişimlerde bulunması hususunda görüşlerini bildiriyorlardı⁵².

Bu son konuşmalardan sonra Damat Ferit tekrardan kürsüye gelerek, lehte ve aleyhte söz alan herkesin söylediklerini milletin menfaatine olduğunu farz ediyoruz diyerek oturumu kapattı. Neticede; Saltanat Şurası'nda konuşmacılar milli bir meclisin açılarak sorunların burada dile getirilmesi, memleketin parçalanmaktan korunması için büyük bir devletin yardımına veya himayesine ihtiyaç duyulması noktasında fikirler ileri sürülmüş, fakat hükümet kanadında bu tür fikirlere herhangi bir destek veya aleyhte tutum gerektirecek bir savunma konuşması yapılmamıştı⁵³. Ancak içlerinde ulusçu denilebilecek tarzda bir tutum sergileyenler olmakla birlikte genel olarak hükümetin takip ettiği dış politikanın yetersizliği ve işgallere karşı etkili bir politika üretilememesi konuşmacıların genelinde hâkim olan bir düşünceydi. İstiklal gazetesinin başyazarı Rauf Ahmet Bey'in dile getirdiği ülke üzerinde belirli bir süre Milletler Cemiyeti bünyesinde bir “Amerikan Manda Yönetimi” sonradan Şura'nın en çok tartışılan konuları arasında yer alacaktı. Şüphesiz bu düşünce, basın yayın organları ve çeşitli sivil toplum örgütlerinin zaten önceden dile getirdiği bir husus olduğundan, bu zamana kadar kamuoyunda kendisine nispeten tartışma düzeyinde de olsa zemin bulmuştu.

Yıldız Sarayı'nda bizzat Padişah Vahdettin'in davetiyle toplanan ve yaklaşık 130 kişinin katıldığı Saltanat Şurası'nda hiçbir karar alınamamış; hiçbir görüşme veya tartışma yapılmamış, yukarıda değinildiği gibi sadece belli bir zaman dilimi içerisinde seçilmiş birtakım kişiler görüşlerini kısa olarak ifade edebilme şansı yakalayabilmişlerdi. Ancak birkaç gün sonra yeniden bir ihtiyaç hissedilmiş olacak ki 1 Haziran'da Galip Kemali Bey, sadrazama sunduğu bir muhtıra; bu kez bir karara varmak üzere ikinci ve son bir kez daha Şura'nın yeniden tekrar edilmesini istedi. Galip Kemali Bey, altı maddelik muhtirasında

⁵² Gökbilgin, *a.g.e.*, ss. 117-119.

⁵³ Bayar, *a.g.e.*, C. 5, s. 104.

sadrazamdan ayrıca devleti ilgilendiren dâhili ve harici mühim meselelerle geceli gündüzlü ilgilenilmesi amacına yönelik olarak bir Encümen-i Vükela'nın oluşturulması talep edilirken bir de padişahın tamda bu zamanda Paris'e Osmanlı Devleti'nin haklarını savunmak amacıyla hükümdarlara ve çeşitli cemiyetlere çağrıda bulunarak, uluslararası düzeyde Osmanlı lehine bir kamuoyu desteğinin sağlanması için hünkârın ikna edilmesini istedi⁵⁴.

Bu arada Saltanat Şurası'nın olumsuz akisleri devam ediyordu. 29 Mayıs'ta Şura'ya katılan cemiyet ve fırkalar adına, Harbiye Eski Nazırı Ferit Paşa ile Bursa Eski Valisi Hüsnü Bey, Padişah Vahdettin ile Milli Meclis'in açılması ve dış politikada son derece etkisiz olduğu düşünülen hükümetin değiştirilmesi için bir görüşme yaptılar. Vahdettin, milli bir meclisin açılmasına sıcak baktığından, oradakilerden meclisin nasıl teşekkül edileceği konusunda düşüncelerini bildirmelerini istedi⁵⁵. İki gün sonra ilgili kişilerden saraya, Vahdettin'in meclisin açılması hususundaki kaygılarını gidermeye yardımcı olacağı düşüncesiyle bir dizi açıklamalar geldi. Ancak Padişah Vahdettin, açılacak olan meclisin İttihat ve Terakki programı dairesinde seçilmiş umumi meclis üyelerinden oluşacağı ve bunun da İttihat ve Terakki'nin yeniden geri geleceği tehlikesini doğuracağından meclisin açılma çalışmalarından şimdilik vazgeçti. Böylece çok yakında imzalanması beklenen sulha imza koyma hazırlıkları yapan hükümeti denetleyecek bir kurumun açılması da belirsiz bir tarihe ertelenmiş oldu. Bunun yanında hükümeti, mayıs ayının son günlerinde Paris'e gidecek heyeti seçme telaşı sardığından milli bir meclis çalışmaları da böylece unutulmuş oldu⁵⁶.

Saltanat Şurası toplantısının etkileri basında da oldukça geniş yer bulmuştu. Gazeteler genel olarak Şura'da hükümetin dış politikasının son gelişmeler ışığında masaya yatırılıp, çözüm önerilerinin görüşüleceği gibi hususlarına yer veriyorlardı. İkdâm Gazetesi 28 Mayıs tarihli sayısında hükümetin Şura'da bu zamana kadar "...devletin mukadderatı atiyesini temini

---

⁵⁴ İstanbul'da İtilaf Devletleri temsilcileri de Yıldız Sarayı'nda böyle bir toplantının yapıldığını biliyorlardı. Galip Kemalî Bey anlarında, İtalyan Yüksek Temsilcisi Kont Sforza'nun kendisine Saltanat Şurası ile ilgili olarak "Bir fiyasko..." dediğini ifade etmektedir. Söylemezoğlu, a.g.e., ss. 132-133, Cavit Bey, Saltanat Şurası ile ilgili olarak 27 Mayıs tarihli günlüğüne; "Şura-yı Saltanat toplandı. Fakat niçin! Ne maksatla! Bu içtimadan ne bekleniyordu, ne istihlal edildi? Hiç, hiç, hiç. Bir maskaralık." diye not düşmüştü. Cavit Bey, a.g.e., s. 194; Başmabeynci Lütfî Bey, Saltanat Şurası ile ilgili olarak: Şura'da, hükümet kanadında bütün söylenenlerin büyük bir umursamazlık içerisinde dinlenildiğini, yapılan hücum ve eleştirilere cevap verme lüzumu bile duyulmadığı ve toplantının bir "komedi" olduğu değerlendirmesini yapıyordu. Simavi, a.g.e., s. 504.

⁵⁵ BOA., DH. ŞFR., 102/315.

⁵⁶ Türkgeldi, a.g.e., s. 219; Akşin, a.g.e., C. I, s. 330.

maksadıyla tatbik ettiği siyaset-i hariciye ve bu siyasetin istihsal eylediği nitaç hakkında..." izahat vereceği hususuna değinerek Şura'ya katılanların hükümetin bu politikasını ya tasvip edeceği ve yahutta *"..bugünkü ahval ve şerattite..."* bu siyasetin uygun görülmeyip nasıl bir siyasetin takip edileceğine dair görüş ve önerileri dinleyeceğini haber veriyordu⁵⁷.

Türk Heyetinin Paris'e Davet Edilmesi ve Gidecek Heyetin Belirlenme Meselesi

Damat Ferit Hükümeti, İtilaf Yüksek Komiserleri nezdinde Paris'e çağrılmak için bütün diplomatik kanalları zorlamaya çabalarırken, İstanbul'da hükümet, tam da bu dönemde İzmir'in işgali ile ortaya çıkan ve gittikçe hükümetin dış politikasını da etkiler hale gelen bir dizi problemle de uğraşmak zorunda kalmıştı.

Damat Ferit Hükümeti bu sorunlara çözüm yolları ararken, Paris'te Osmanlı Devleti'nin geleceğini ilgilendiren görüşmeler, daha Türk Heyeti Paris'e resmi olarak çağrılmadan, devam ediyordu. İtalya'nın da konferansa tekrardan dönmesi ile İzmir'in işgalinden bir gün önce yani 14 Mayıs'ta Türkiye üzerinde kurulması muhtemel manda görüşmeleri başlamış, bu görüşmeler bir tasarıya dönüşerek Türk toprakları; Yunan, Fransız, İtalyan ve Amerikan Manda bölgelerine bölünmüştü. Ancak İzmir'in işgalinin yarattığı tedirginlik bu planlarda bir an duraksamaya neden olduysa da 21 Mayıs'ta yine Türk toprakları üzerinde Lloyd George'nun yeni bir tasarısı görüşülmeye değer görüldü. Buna göre Aydın Vilayeti'nin Yunanistan'a verilmesini, Amerikan Hükümeti'nin de İstanbul ve Boğazlarla Ermenistan üzerinde tam bir manda sahibi olmasını ya da tüm Anadolu üzerinde bir manda yönetimi kurulmasını öne sürüyordu.

Bütün bu gelişme ve görüşmelerden habersiz olan Damat Ferit, İstanbul'da İngiliz ve Fransız Yüksek Komiserleri nezdinde bir mekik diplomasisi denilebilecek şekilde sürekli olarak Paris'in nabzını yokluyor, oradaki görüşmelerden haberdar olmaya çalışıyordu. Fransız Yüksek Komiserliği'ne konferansa davet hususunda yapılan davetten birkaç gün sonra Damat Ferit, İngiliz ve Fransız rekabetinde iki taraf arasında ağırlıklı İngiltere olmak üzere bir denge politikası takip etme amacına özen gösterir bir şekilde İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe'ye de aynı başvuruyu yaptı.

⁵⁷ *İkdam*, 28 Mayıs 1919, No: 8010.

Başvuruda Alman ve Avusturyalı Murahhaslara konferansa katılma hakkı verilmesi yanında, kendilerine de aynı hakkın tanınmasını talep ediyordu⁵⁸. Müttefik Yüksek Komiserler aracılığı ile 27 Mayıs tarihinde Paris'e yapılan başvuruda kesin karar alınmadan önce Türk davasını büyük güçler önünde savunmak ve Osmanlı İmparatorluğu'nu oluşturan insanların geleceğini belirlemek amacıyla Paris'e gelmesine ve savunma yapmasına izin verilmesi rica ediliyordu⁵⁹.

Nihayet, Osmanlı Hükümeti'nin isteği üç kez girişimde bulunmasından sonra 31 Mayıs'ta Pichon imzalı bir davetname ile kabul edildi⁶⁰. De'Frence kanalıyla hükümete bildirilecek olan Onlar Konseyi'nin bu haberi ile Türk Heyeti'nin Barış Konferansı'nda dinlenmesi kararı verildiği iletilecekti. Ayrıca De'Esperey, Hazine-i Hassa Umum Müdürü Refik Bey'e, Paris'te Türkler için durumun çok kötü olmadığı ve konseyin Türkiye ile ilgili henüz bir karara varmamış olduğu da bildirilecekti⁶¹.

Bu arada De'Frence'nin daveti haber verdiği gün Veliht Abdülmecit, hükümetten farklı olarak, İtilaf Devletleri'ni etkilemek için bir girişimde bulundu. Veliht; İngiliz, Fransız, ABD ve İtalya Devlet Başkanları'na Türkiye'nin bu ülkelerle olan dostluğunu bildiren ve Türk haklarının Paris'te korunması dileğini ileten bir telgraf gönderdi. Telgrafa Fransız, İtalyan ve Amerikan Yönetimi'nden temsilciler cevap verdiler. Fransa cevabında, geleneklerine uygun olarak Türkiye'nin hayati çıkarlarını etkileyen hiçbir şeyin ihmal edilmeyeceği teminatını verirken; ABD'den gelen cevapta telgrafın alındığı ifade edilerek Paris'te Osmanlı temsilcilerinin dinlenmesine karar verildiği hususuna değiniliyordu. Osmanlı Hanedanı'na uzun ömürler dileyen İtalyanların cevabında ise İtalya'nın, Osmanlı milletini oluşturan halkların egemenlik haklarına en üstün şekilde saygı duyduğu ifade ediliyordu. Ancak İngilizler bu telgrafa hiçbir yanıt vermediler⁶². İngiliz Hükümetinin veliahtın

---

⁵⁸ FO. 371/4180, No: 85232. 5 Haziran 1919.

⁵⁹ FO. 608/117, No: 11736, 27 Mayıs 1919.

⁶⁰ FO. 608/117, No: 11925, 31 Mayıs 1919.

⁶¹ Akşin, a.g.e., C I, s. 365.

⁶² FO. 608/117, No: 17480, "Amiral Calthorpe'den Mr. Balfour'a gönderilen Telgraf", 24 Haziran 1919. Veliht Abdülmecit'in hükümet politikalarını sık sık eleştirmesi ve bu politikalara müdahil olmak istemesi sonraki günlerde de devam etmişti. 12 Haziran'da Abdülmecit, bu kez Padişah Vahdettin'e bir yazı göndererek bunalımlı olarak adlandırdığı bu dönemde izlenen yanlış siyaseti eleştirip düzeltilmesini talep etmişti. Abdülmecit mektubunda, ülke içerisindeki basın ve kişi özgürlüğünü çiğneyen baskılara son verilmesini isterken tecrübesiz bir sadrazamın zayıf yönetiminde halkın desteğinden yoksun bir kabinenin yönetiminde olmasına itiraz ediyordu. Ayrıca

bu telgrafına cevap vermemesi, dönemin Türk basınına konu olmuş ve İngiliz Kralına en kısa sürede cevap verilmesi yönünde çağrı yapılmıştı⁶³.

Paris'ten gelen haberle Türk Heyeti'nin davet edilmesi, hükümette büyük bir ferahlık yaratarak İzmir'in işgaliyle başlayan karamsarlık yerini umutlu bir bekleyişe bıraktı. Hükümet, bu haberi derhal resmi bir tebligat yayımlayarak, işbaşında olduğunu ve geceli gündüzlü çalışarak Paris Konferansı'nda memleket hakkında verilen katı kararı kaldırmaya azim ve kararlılıkla çalışmakta olduğunu duyuracaktı⁶⁴.

Davet haberinin basında da ver almasından sonra gazeteler köşelerinde hükümete soluk aldırın bu davete dair görüşlerini paylaşan yazarların düşüncelerine yer vermeye başladılar. Genel hava son derece umutlu ve Paris'ten Türkiye hakkında olumlu bir şeyler çıkacağına yönündeydi. İktam Gazetesinde *"Türkiye Sulh Konferansında"* başlıklı uzun bir köşe yazısında hükümetin aldığı sulh konferansına davet ile aylardan beri Türk kamuoyunda devam eden *"konferansın Türkiye ile ilgili alacağı kararlarda Türklere danışmadan hareket edeceği ve memleketin mukadderatının bu şekilde belirleneceği..."* şeklindeki duyumlara dayalı karanlık havayı da dağıttığı yorumuna yer veriyordu. Ayrıca gazete köşe yazısında hükümete çağrıda bulunarak bu noktadan itibaren Paris'e

---

devletin Paris'teki konferansta çok bilgili ve görgülü bir insan tarafından temsil edilmesini de talep ediyordu. Akşin, *a.g.e.*, C. I., s. 359.

⁶³ İngiliz belgelerinde yerel bir gazete olarak ifade edilen gazetenin çevirisinde İngiliz Hükümetine, veliahtın bu şekilde davranarak onun hanedan ve milletin yasal ve doğal haklarını savunmaya ne kadar azimli olduğunu gösterdiğini, hazretlerinin sadece Osmanlı Hanedanının varisi değil aynı zamanda bütün İslam Dünyası için halife adayı olduğu vurgulanarak İngiltere Kralı'nın velihattın bu çağrısına cevap verilmesinin *"özel bir anlam"* içereceği ifade ediliyordu. FO.608/117, No: 16164, 25 Temmuz 1919.

⁶⁴ Gökbilgin, *a.g.e.*, s. 120; Mustafa Kemal, 1 Haziran günü Türk Delegasyonunun Paris'e davet edilmesi üzerine beş komutan ile altı vali, vali vekili ve mutasarrıfa gönderdiği telgrafta; Paris'ten böyle bir davetin yapılmasında İzmir'in işgaline karşı İstanbul ve Anadolu'da gösterilen haklı tepkinin neden olduğunu ifade ederek, bu tutumun sürdürüldüğü müddetçe İtilaf Devletleri'nin ulusumuzun haklarına saygılı olacakları ve bu haklara riayet edecekleri belirtiliyordu. Ayrıca konferansa katılacak olan heyete, devletin ve milletin tam bağımsızlığının sağlanması ve anavatanın parçalanmasının ekseriyetin ekaliyetlerine feda edilmemesi gerektiği hususunda da uyarılarını paylaşıyordu. Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, C. I, 13. Baskı, Meb Yay., İstanbul, 1973, s. 28; Paris Konferansı'na daveti; hükümet, ülkede siyasi otoritesini kuvvetlendirici bir unsur olarak kullanmaya başlamış ve valilerle hükümetin işbaşında olduğu imajı verilmeye çalışılmıştı. Paris'e çağrılmanın coşkusunun yaşandığı günlerde İzmir Valisi İzzet Bey de bu coşkuya ortak olacak şekilde Fransız Konsolosluğu'na giderek Fransız milletine ve davetiyeyi getiren De'France'ye Müslüman halk adına şükranlarını sunacaktı. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Dahiliye Nezareti İdareyi Umumiye Evrakı, (BOA. DH-İ-UM, No:52-2/17.)

gidecek Türk Murahhas Heyeti'nin oluşturulmasında hangi hususlara dikkat edilmesi gerektiği yönünde tavsiyelerini de sıralıyordu⁶⁵.

Kamuoyunun da beklediği gibi Damat Ferit Hükümeti, 2 Haziran'da Paris'e gidecek heyette kimlerin bulunması gerektiğini tespit için yoğun bir mesai harcamaya başladı. Damat Ferit bu yoğun mesai arasında, ayrıca 3 Haziran'da Amiral Calthorpe'yi ziyaret ederek Paris'e çağrılmaktan ötürü sevinç ve şükranlarını dile getirerek heyette kimlerin bulunacağına dair bilgileri amiral ile paylaştı. Calthorpe, buna karşılık Türk Delegasyonu'nun Paris'e davet edilmesinin kendisine, adaletin bir tezahürü olarak görüldüğünü dile getirdi. Görüşmede ayrıca Damat Ferit, kendisinin yokluğunda sultanın güvenliğinden endişe ettiğini ifade edince; Calthorpe, padişahın talep etmesi halinde İngiliz askerlerinin Yıldız Sarayı etrafında güvenlik önlemleri alabileceği karşılığını verdi⁶⁶.

Hükümet, Paris'e davet edilmenin siyasi bir zafer olduğunu ve kendilerine karşı bir yumuşama sinyali olarak yorumlarken, Yunan Orduları aynı gün Ödemiş'e girmişti. Ayrıca Türkiye ve Ortadoğu üzerinde ABD'nin, manda alıp almayacağına karar vermek amacıyla incelemelerde bulunacak olan Amerikalı uzmanlardan oluşan King-Crane Komisyonu da Paris'ten yola çıkıyordu⁶⁷.

Paris'teki görüşmelere ilk etapta Sadrazam Damat Ferit'in başkanlığında Tevfik Paşa, Dahiliye Nazırı Ali Kemal, Rıza Tevfik, Hariciye Siyasi İşler Umumi Müdürü Reşit Bey, Sefirlerden Cenevre'de bulunan Ahmet Reşit Bey, Hariciye Müsteşarı Keçeçizade İzzet Fuat Paşa, Hariciye Hukuk İşleri Müdürü Münir Bey, Bern Sefiri Reşat Halis Bey, Hariciye Müsteşar Muavini Yusuf Bey, Erkan-ı Harbiye Reisi Cevad Paşa, Nafia Müsteşarı Muhtar Bey ayrıca İlimiye'den bir kişi ile Duyun-u Umumiye, Ziraat, Bahriye, Harbiye ve Adliye nezaretlerinden de seçilmiş murahhaslar, müşavir olarak heyete dahil olacaklardı⁶⁸. Otuz beş kişiden oluşan heyette müşavir olarak katılacaklar arasında Ali Kemal Bey, Maliye Nazırı Mehmet Tevfik Bey ve heyete katılmasından dolayı Şura-yı Devlet Başkanı olarak atanan Rıza Tevfik Bey'in isimleri ön plana çıkıyordu⁶⁹. Ancak

⁶⁵ *İkdam*, 3 Haziran 1919, No: 8016.

⁶⁶ FO. 608/117, No: 11736, "Amiral Calthorpe'den Mr. Balfour'a Telgraf", 3 Haziran 1919.

⁶⁷ Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı...*, s. 39; Zeki Saruhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü 1*, 2. Baskı, Öğretmen Yay., Ankara, 1986, s. 285.

⁶⁸ Gökbilgin, *a.g.e.*, s. 121; Nurten Çetin, *Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa*, ATAM Yay., Ankara, 2015, s. 328.

⁶⁹ Çetin, *a.g.e.*, s. 328.

daha heyette bulunacak olan kişilerin adları telaffuz edilmeye başlandığı andan itibaren basında ve Velihaht Abdülmecit'in de aralarına bulunduğu bazı kişilerde rahatsızlıklar dillendirilmeye başlandı. Abdülmecit, üç kişinin gitmemesi için Padişah Vahdettin'e ricada bulundu. Aynı şekilde Tevfik Paşa da aynı kişiler üzerine itirazda bulunarak, eğer onlar giderse kendisinin gitmeyeceğini söyledi. Heyette bulunmasına itiraz edilen kişiler: Hariciye Müsteşarı İzzet Fuat Paşa, Dâhiliye Nazırı Ali Kemal Bey ve Rıza Tevfik Bey'di. Neticede Damat Ferit yükselen itirazlar üzerine İzzet Fuat Paşa ve Ali Kemal'den vazgeçmek zorunda kaldı⁷⁰. Vahdettin'in ısrarı ile Rıza Tevfik heyetten çıkarılmadı⁷¹. Ali Kemal ismi üzerinde İngilizlerin de Fransız yanlısı olması hasebiyle bir itirazı olmuştu. Bu arada 3 Haziran'da Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına Hüseyin; Milli Kongre, Sulh ve Selameti Cemiyeti, Milli Ahrar Fırkası ve Matbuat Cemiyetleri adına Talha imzalı Padişah Vahdettin'e, oldukça sert ifadeler içeren bir telgraf gönderilerek; Paris'e gönderilecek heyetin oluşturulmasında milli iradenin göz önünde tutulmayıp, adı duyulan kişilerin gönderilmesinde ısrar edilmesi halinde, bunun ülke için çok ağır sonuçlar doğuracağı bildiriliyordu⁷². Umulacağı gibi bu telgraf, Padişah Vahdettin'in oldukça kızmasına ve bu telgrafı yazmaya cüret edenler hakkında birtakım girişimlerde bulunulmasına neden olmuştu⁷³. Aslında Meclis-i Vükela'da bile Sulh Heyeti'nde bulunan

⁷⁰ Akşin, *a.g.e.*, C. I, s. 370; Sadrazam Damat Ferit Paşa, 6 Haziran'da İkdâm gazetesine verdiği bir demecinde; Ali Kemal Bey'den vazgeçilmesinin Ali Kemal Bey'in kendisinin yokluğunda Hariciye Nazırlığını üstlenmesi nedeniyle olduğunu beyan etmişti. *İkdâm*, 6 Haziran 1919, No: 8019; Velihaht Abdülmecit Efendi, bizzat Mabeyn Başkâtibi Ali Fuat Bey'i huzuruna kabul edip, padişaha iletmesi için bazı ricalarda bulunmuştu. Abdülmecit Efendi, memleketin kaderini etkileyecek böylesine önemli bir toplantıya delege olarak gönderilecek kişilerin "...Şayan-ı itimat zevattan olması..." hususunu dile getirerek, bu talebinin padişah tarafından dikkate alınmasını rica edecekti. Türk geldi, *a.g.e.*, s. 224.

⁷¹ Rıza Tevfik'in heyete dâhil olması Padişah Vahdettin'in ısrarı ile olmuş; Vahdettin, Damat Ferit ile Rıza Tevfik'i kabul ederek kendisine bu görevi vermişti. Bunun üzerine sadrazam, kabinede kendisini Şura-yı Devlet Reisliği'ne atamıştı. Göztepe, *a.g.e.*, s. 186. Ayrıca bkz. Rıza Tevfik, *Biraz da Ben Konuşayım*, Haz. Abdullah Uçman, İletişim Yay., İstanbul, 1993, s. 34.

⁷² Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Kalemî Mahsus Müdüriyeti, (BOA. DH.KMS., 53-1/60.)

⁷³ "Heyeti Murahhas" a Necmettin Sakak, *Akşam*, 5 Haziran 1919; Padişah'a arz edilmek üzere mabeyn başkatipliğine gönderilen telgraf şöyleydi: "Osmanlı Devleti'nin karşı karşıya bulunduğu çok büyük tehlike karşısında son ümit Paris Barış Konferansı'na yapılacak ustaca ve akıllıca teşebbüsler ve akla yakın savunmalardır. Haklarımızın gereği gibi savunulması buraya gönderilecek delegelerin padişahın güvenini kazanmış olmaları kadar milletin de güvenini kazanmış olmalarına ve günümüz siyasi havasını kavramış bulunmalarına bağlıdır. Hal böyle iken seçildiği ve Paris'e gönderileceği söylenen heyet üyelerinden pek çoğunun bu meziyetleri taşımadıkları hakkındaki yaygın kanaat, milleti derin bir yeise ve ümitsizliğe düşürmüştür. Daha önce birkaç zorbanın kendi başlarına buyruk davranışları yüzünden deoletimizin ve milletimizin uğradığı bunca musibetler şimdi unutulmuş mudur ki bu sefer yer yer kendini gösteren milli iradeyi hiç umursamayan birkaç nazırın keyfi ve inatçı hareketleriyle daha elem verici bir sonuca gidilmekten kaçınılmamaktadır. İşte bundan dolayıdır ki Padişah Hazretleri'nin bu heyeti seçerken

kişiler üzerinde yoğun eleştiriler ve tartışmalar cereyan etmekteydi. Konferansa gidecek heyetin seçiminin görüşüldüğü bir toplantıda Çürüksulu Mahmut Paşa, seçilecek olan kişilerin Fransızca'yı iyi bilen, diplomasi mesleğinde son derece tecrübeli, bilgili olması gerektiğini ifade ederek, konferansta notalar alınıp verileceğinden heyette böyle notalar alıp verebilecek kişilerin olup olmadığını sorması üzerine; Sadrazam Damat Ferit ile Çürüksulu Mahmut Paşa arasında söz düellosu yaşanacak ve neticesinde Çürüksulu Mahmut Paşa kabineden istifa edecekti⁷⁴.

Paris'e gidecek olan heyete sadece İstanbul'dan müdahaleler söz konusu değildi. Anadolu'ya henüz yeni geçmiş olan Mustafa Kemal'in tam da bu sıralarda Erzurum Kongresi'nin toplanması için hazırlık çalışmalarını sürdüren Kazım Karabekir Paşa'ya Paris'ten alınan davetle bir heyetin oluşturulmakta olduğu yönünde telgrafla haber vermesi üzerine Karabekir Paşa, Erzurum Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti adına 6 Haziran 1919 tarihli uzun bir tamim ile sadarete başvurdu. Karabekir Paşa, Saltanat Şurası'nda bazı kişilerin Amerikan ve İngiliz Mandası'nı önermesi üzerine, oldukça sert bir dil kullandığı tamimde Paris'te sulh müzakerelerine katılacak heyetin, "...Müdafaa-i Hukuk-ı Millide takip edeceği esasat ve programın milletçe malum olması..." lazım geldiğini ve gizli kapaklı işlerin yapılmaması gereğine vurgu yaparak, heyetin yapacağı müdafaa esasının millete resmen ve alenen bildirilmesini talep eylemişti⁷⁵. Bir gün sonra Vilayet-i Şarkiye Müdafaa-ı Hukuk-ı Milliye Cemiyeti adına, altında Albayrak gazetesi Müdürü Süleyman Necatî'nin de imzasının bulunduğu 5 kişilik üyeler, Sadaret Makamı'na bir yazı yazarak, milli iradenin kabul etmeyeceği hiçbir kararın alınmamasının gereğine vurgu yapıyorlardı⁷⁶.

Tepki o kadar toplum tabanına yayılmış bir vaziyet arz ediyordu ki hemen hemen toplumun tüm katmanlarından herkes; hükümete ve onun politikalarına duydukları öfkeyi, İzmir'in işgal sancısının tazeliğini koruduğu bir ortamda dile getirme imkânı buluyordu. 12.Fırka Ahz-ı Asker Kalemi Reisi Miralay İsmail Bey de bunlardan birisiydi. İsmail Bey, konferansın devlet ve milletin hukukunu

---

daha dikkat buyurmasını istirham ediyoruz. Milli haklarımızı kutsal savunma görevini rastgele kimseler değil herkesin güvenini kazanmış ve bu işi gereği gibi yürütebilecek kimselerdir ki Paris'te Türk Milleti'ni Osmanlı Devleti'ni temsil edebilirler. Aksi takdirde oraya çıkacak kaynaşmalardan ve çok önemli olaylardan bizim sorunlu tutulmamamız lazım geldiğinin padişah katına iletilmesini sizden istirham eyleriz." Bu cüretli ve oldukça sitemkâr telgrafa imzalarını koyanlar ertesi günü tutuklanacaklardı. Simavi, a.g.e., ss. 508-509.

⁷⁴ Simavi, a.g.e., s. 507.

⁷⁵ Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, C.I, Emre Yay., İstanbul, 1995, s. 165.

⁷⁶ Karabekir, a.g.e., s. 167.

kötüleştirmek için gizlice aldığı kararları uygulamaya çalıştığı ve kurtuluş için milli teşkilattan başka çarenin kalmadığı; hükümetin, asayişin muhafazası yolundaki tebligatlarla milletin azmini kırmakta olduğu ve İtilaf Devletleri'nin oyuncağı olmakla devam eden değersiz hükümet reislerinin milletin başına bela olduğunu ifade ederek hükümeti eleştiriyordu⁷⁷. *Alemdar*'da Refik Cevat Bey, "*Sadrazam Paşa da geldi*" başlıklı köşe yazısında; Rıza Tevfik Bey'in heyete dâhil olmasına tepki göstererek, onun barış konferansı gibi uluslararası bir organizasyonda Türkiye için söyleyecek bir sözünün olmayacağına vurgu yapıyordu⁷⁸. Neticede İstanbul'dan Anadolu'ya kadar Damat Ferit Paşa'nın başkanlığında oluşturulan heyete yükselen bu sesler, Padişah Vahdettin'i etkilemiş olmalıdır ki Damat Ferit Paşa yeniden Yıldız Sarayı'na davet edilecek ve heyet üzerinde son bir değerlendirme daha yapılarak, muhalif sesleri susturmak babında yukarıda da ifade edildiği gibi Tevfik Paşa'nın da bazı müşavirlerle birlikte heyete dâhil edilmesine karar verilecekti⁷⁹.

Bu arada Amiral Calthorpe 5 Haziran'da Mr. Balfour'a İstanbul'daki son gelişmeleri değerlendirip, acil koduyla gönderdiği son telgrafında; Türk Heyeti'nin oluşturulduğu ve ne zaman hareket edeceğine dair bilgiler aktarıldıktan sonra, Damat Ferit ile gerçekleştirdiği son görüşmenin detayları hakkında da bilgi veriliyordu. Görüşmede Amiral Calthorpe, Damat Ferit'in kendisine Türkiye'nin gelecekteki muhtemel yönetimi ile ilgili düşüncelerini paylaştığını aktaracaktı. Damat Ferit, Türkiye'nin uluslararası bir yönetimde değil de tek bir gücün mandası altında olmasının; bu gücün de İngiltere olmasının arzulandığını dile getirerek, İngiltere'nin diğer Müslüman ülkelerdeki yönetim tecrübesinden dolayı sultan ve halifenin de bu koruma altında olabileceğini dile getirdi. Damat Ferit eğer bu İngiltere olmayacaksa Amerikan mandasını talep edebileceklerini; ancak kesinlikle Fransız kontrolüne karşı duracaklarını da ifade ediyordu. Amiral Calthorpe, bu görüşme ile ilgili detayları Balfour'a aktarırken; Damat Ferit ile ilgili olarak, onun dürüst, samimi, iyi niyetli ve enerjik bir centilmen olduğunu ifade ederek, Paris'e ondan daha uygun birisini gönderebileceklerini ummadığını aktaracaktı. Ayrıca Amiral, Damat Ferit'e Paris'te özel bir ilgi ile muamele edilmesi noktasında Balfour'a

⁷⁷ Erdem, *a.g.t.*, s. 78.

⁷⁸ *Alemdar*, 16 Temmuz 1919, No: 13.

⁷⁹ Mehmet Tevfik Biren, *II. Abdülhamit, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları*, C. II, Haz. F. Rezan Hürmen, Arma Yay., İstanbul, 1993, s. 198; Paris'e gidecek ilk delegasyon kafilesinin yola çıkmasına 5 gün kala Tevfik Paşa'nın 9 Haziran'da murahhaslığa tayini ile ilgili idari karar çıkarılacaktı. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Bab-ı Ali Evrak Odası, (BOA, BEO, No:343341.)

ricada bulunarak imkân verilmesi dâhiline İngiltere'ye geçip arkadaşlarını görmesine müsaade edilmesi hususuna dikkat çekecekti⁸⁰. Ancak 10 Haziran'da eski İngiliz Dışişleri Görevlisi Sir Louis Mallet, Paris'teki İngiliz Delegasyon üyesine gönderdiği bir telgrafta Damat Ferit'in Londra'ya gelmesini gerektirecek hiçbir sebep olmadığı gerekçesiyle gelmesine müsaade edilmemesini rica edecekti⁸¹.

Calthorpe, 6 Haziran'da Balfour'a gönderdiği raporda da Paris'teki atmosferden tamamen habersiz olmasından ötürü Paris'tekilerin gelecek olan Türk Heyeti'ne; onların duygu ve düşünceleri dikkate alınmaksızın hazırlanan barış şartlarının zorla kabul ettirilmesi gereken mağlup bir düşman mı yoksa iyi niyet beslenen bir unsur olarak mı kabul edileceklerini tam olarak bilemediğini ifade ederek, ancak ne olursa olsun mevcut heyetten daha fazla İngiltere'nin lehine olabilecek bir heyet seçmenin zor olduğunu aktarıyordu⁸².

Hükümet ve saray çevrelerinde kararlaştırıldığı gibi Paris'e gidecek olan heyete son şekil verildikten sonra, "*Paris Sulh Konferansı'nda Osmanlı Memleketi hakkında İtilaf Devletleri Murahhasları ile müzakereye katılmak ve bu hususta alınacak kararları imza eylemek üzere...*" hükümet tarafından Sadrazam ve Hariciye Nazırı Damat Ferit Paşa ile eski Sadrazam ve Ayan Tevfik Paşa'nın murahhas olarak tayin olduklarına dair padişah iradesi de çıktı⁸³.

---

⁸⁰ FO. 608/117, No: 11916, "*Amiral Calthorpe'den Mr. Balfour'a Acil Telgraf*", 5 Haziran 1919; Amiral Calthorpe, heyette bulunan Tevfik Paşa ile ilgili olarak da yaşlı birisi olduğu ve imparatorluğun elde kalan parçalarından birlik ve bütünlüğü sağlayacak ve bu imparatorluğu sıkı bir şekilde İngiltere'ye bağlayacak birtakım gizli antlaşmaları İngiltere ile gerçekleştirmeye umutları beslediğine inandığını ifade ederek, Sadrazam ile amaçlarında belli bir ayrılma olsa da onların temel amaçlarının aynı olduğu kanısını taşıdığını Balfour'a bildiriyordu. British Documents of Foreign Affairs (B DFA, Volume I, Doc. 30, (92736), No: 970.)

⁸¹ FO. 608/117, No: 17856, 10 Haziran 1919.

⁸² Calthorpe'nin raporunda ayrıca İstanbul'da İngiliz ve Fransızlar arasında yoğun bir rekabetin yaşandığına dair bilgileri görmek de mümkündür. Öyle ki Calthorpe, Fransız Yüksek Komiseri'nin sadrazam ile yaptığı son görüşmede, Fransız komiserin Türk Delegasyonuna Paris'e çağrılmasının kendi çalışmaları sonucunda olduğunun vurgulandığını söylediğini; bunun da İstanbul'da İngilizleri geri plana itmeyi amaçlayan yoğun bir Fransız propagandasının başlangıcı olduğuna işaret sayılabileceğini aktarıyordu. Calthorpe, bu görüşünü kuvvetlendirecek başka bir tespit de bulunarak İstanbul'a geldiği andan beri İngiliz ve Fransız menfaatleri arasında bir ayrılık olduğunu sezmiş olduğunu; ancak ilk defa bu düzeyde bir ayrışmanın söz konusu olduğunu gözlemlediğini de ifade ediyordu. B DFA, Volume I, Doc, 30, (92736) No:970.

⁸³ Gökbilgin, *a.g.e.*, s. 121; Türk Murahhas Heyeti'nin, padişah tarafından antlaşmayı imzalama yetkisiyle atanmasına yönelik kararı Amiral Calthorpe tarafından Damat Ferit Paşa'nın Onlar Konseyi'nde ilk muhtırasını okuduktan bir gün sonra Balfour'a iletilmişti. FO 608/117, No: 12901, 18 Haziran 1919.

Heyette kimlerin yer alacağıının bu şekilde kararlaştırılmasından sonra, şimdi de heyetin Paris'e nasıl gideceği meselesi İngiltere ile Fransa arasında gerginlik yaratan bir sorun oldu. İki taraf da Türk Delegasyonu'nun kendilerinin sağlayacağı savaş gemileriyle Paris'e gitmelerini hükümete teklif etmişlerdi. Damat Ferit, iki tarafı da kırmayacak şekilde bir çözüm bulmaya gayret sarf ederken; Tevfik Paşa'nın rahatsızlığı –belki de Damat Ferit'e karşı soğuk olmasının etkisiyle de olmuş olacak-⁸⁴ İngiliz ve Fransız gemilerinden hangisiyle gidileceği meselesinin çözümüne yardımcı oldu. Ancak bu kez, İngiliz ve Fransız rekabetini iyice su yüzüne çıkaracak şekildeki bu hareket tarzı; Damat Ferit Paşa ile Tevfik Paşa'nın aralarının ne kadar açık olduğunu da ayyuka çıkarmış oldu. Fransızlar, Damat Ferit Paşa ve Heyeti'ne Democratie adlı bir savaş gemisini tahsis ederek İstanbul'dan 6 Haziran'da ayrılmasını sağladı. Ancak Tevfik Paşa, siyatikten rahatsız olduğu için ilk grupla gitmek istemedi. Fransız Yüksek Komiserliği'nin, onun da emrine bir savaş gemisi vereceklerini ifade etmelerine rağmen Tevfik Paşa, doktorunun da tavsiyesiyle deniz yolculuğunun hastalığının artmasına vesile olacağı endişesiyle bu davete sıcak bakmadı. Ancak Fransızlar bu kez emrine bir tren tahsis etmek istediklerini ifade ettiler. Ne var ki Tevfik Paşa, Amiral Calthorpe'ye başvurarak İngilizlerin sağlayacağı H.M.S. Ceres isimli savaş gemisiyle Paris'e gitmeyi politikasına daha uygun bulacak ve 14 Haziran'da İstanbul'dan ayrılacaktı⁸⁵.

Heyet, 6 Haziran'da yani Paris'e hareket edeceği gün, Yıldız Sarayı'nda toplanarak, konferansta müdafaa edilecek noktaları son bir defa gözden geçirmişti. Bu görüşmeden sonra sadrazam, Maliye Nazırı Tevfik Bey, Murahhas Rıza Tevfik Bey'den oluşan heyet, padişahın huzuruna çıkarak veda ettikten sonra Paris'e hareket etmek üzere aynı gün Dolmabahçe Sarayı'nın önünde açıkta bekleyen Fransız Zırhlısı'na binerek, saat beşte İstanbul'dan ayrıldı. Damat Ferit Paşa, kendisini uğurlamaya gelen devlet erkânına yönelik yaptığı kısa bir konuşmada Paris'te başlayacak müzakerelerden ne kadar ümitli olduğunu izah ederek, konsey önünde nasıl bir muhtıra okuyacağını da ilk

⁸⁴ Biren, *a.g.e.*, s. 201.

⁸⁵ Akşin, *a.g.e.*, C. I, s. 372; Rıza Tevfik anılarında İngilizlerin Tevfik Paşa'nın aklını çeldiklerini ifade etmektedir. Rıza Tevfik, *a.g.e.*, s. 64; Türk Hükümeti üzerinde İngiliz ve Fransız rekabetini iyice ortaya çıkaran bu hareket tarzı üzerine Lütfi Simasi, bizzat bu meseleyi görüşmek amacıyla Tevfik Paşa'yı Paris'e gitmesine iki gün kala evinde ziyaret ederek, meselenin iç yüzünü öğrenme fırsatı buldu. Buna göre Tevfik Paşa, sadrazamın göze çaracak derecede Fransız politikasına yönelmesi ve hatta buna alet olması hasebiyle, bunun karşısında memleket yararı için bir denge bulmak lazım geldiğini ve işte bu yüzden sadrazamla birlikte yola çıkmak istemediğini; ancak konferansta bulunmak istediği için böyle davranmıştı. Simavi, *a.g.e.*, s. 510; Akdeniz'deki İngiliz Amiralligi de bu bilgiyi Londra'ya telliyordu. FO. 608/117, No:12346, 14 Haziran 1919.

işaretlerini vermiş oluyordu. Damat Ferit Paşa başkanlığındaki heyetin ayrılmasından dokuz gün sonra bu kez Tefvik Paşa bir İngiliz Zırhlısı ile devlet erkânının daha geniş katılımlı uğurlama töreninden sonra İstanbul'dan hareket edecekti⁸⁶. Tefvik Paşa'ya Hariciye Nezareti Umur-ı İdariye Müdürü ve Umur-ı Şehberderi Müdür-i Umumisi Şevki ve oğlu, Padişah Yaveri Binbaşı Ali Nuru Beyler eşlik edecekti⁸⁷.

Böylece günler süren bu tartışmalardan sonra oluşturulan heyet, büyük beklentilerle Paris Barış Barış Konferansı'nda İtilaf temsilcilerinin karşısına çıkarak adil barışın sağlanmasına yönelik Türk tarafının isteklerini iletenecekti.

Sonuç

İzmir'in işgali başta İstanbul olmak üzere, ülkenin dört bir yanında hükümetin politikalarına ve İtilaf Devletleri'nin genişleyen işgallerine karşı halk nazarında büyük tepki meydana getirmiştir. Öyle ki hükümet, başkentte ortaya çıkan protesto mitinglerini İngilizlerin isteği ile yasaklama yoluna gitmesine rağmen, tepki devam etmiş ve birçok basın yayın organları, yükselen bu tepkiye kulak vermek durumunda kalmıştır.

Damat Ferit Hükümeti, işgale diplomatik kanallardan tepki göstermek amacıyla itilaf devletlerinin İstanbul'daki temsilcileri vasıtasıyla sesini Paris Barış Konferansı'na duyurmak istemiş ancak bu konu da pek bir başarı elde edememiştir. İşgal, hükümet kanadında büyük bir şok meydana getirmekle birlikte İngiltere'ye olan güvenin de sarsılmasına sebep olmuştur. İşgalin etkileri Anadolu'ya yayılmaya başlarken, Damat Ferit Hükümeti, işgalle birlikte hükümet üzerinde oluşan baskıyı bir nebze olsun hafifletmek ve politik sorumluluğu paylaşmak amacıyla Saltanat Şura'sının toplanmasını sağlamıştır. Büyük beklentilerle toplanan Şura'da ülkenin içerisinde bulunduğu duruma çareler aramak için muhalif kanattan da aydın ve yazarlar davet edilmiştir. Ne var ki Şura'da dile getirilen eleştiri ve önerilerin hemen hiç birisine hükümet

---

⁸⁶ Damat Ferit Paşa, şu konuşmayı yapmıştı: "Biz memleketin gayet fena şartlar içinde bulunduğu bir zamanda Avrupa'ya hareket ediyoruz. Mamefi haklarımız, dünyanın mukadderatını elinde tutanlar tarafından korunacağından ümitvarız. Milletimiz kabahatli değildir. Çünkü kin ve ihtirasla hareket eden birkaç cahil, kendilerini Almanya'nın kucağına attılar. Sulh Konferansları bu cihetleri göz önüne alacaktır. Biz maruz kaldığımız fedakârlıkları ihmal etmiyoruz. Fakat bu fedakârlığın sevgili vatanımız için ehven bir tarzda olmasına çalışacağız." Göztepe, a.g.e., s. 188, İkdâm, 14 Haziran 1919, No: 8027.

⁸⁷ İkdâm, 15 Haziran 1919, No: 8028.

kulak asmamış dahası basında hükümetin dış politikasına yöneltilen eleştirileri Damat Ferit Paşa susturma yoluna gitmiştir.

Damat Ferit Hükümeti, işgal ve işgal sonrası ortaya çıkan durumdan oldukça zorda kalmıştır. Adeta felç olmuş bir diplomasi ile hükümet, İşgal Yüksek Komiserleri nezdinde birçok girişimde bulunmuştur.

İtilaf Devletleri İzmir'in işgali ile Anadolu'da ortaya çıkan tepkilere karşı Damat Ferit'in ne derece zor durumda kaldığını fark edince, Türk hükümetinin Paris'e davet çağrılarını nihayetinde cevap vermeyi gerekli görmüşlerdi. Şüphe yok ki bu davet, işgal sonrası ortaya çıkan tepkiyi bastırmaya yönelik başarılı bir politik manevraydı. Nitekim sonrasında Türk basınının da ortaya çıkan haber ve yorumlardan Damat Ferit Hükümeti'nin elini kuvvetlendirmek için bu manevradan ne derece faydalanmaya çalıştığı da görülecektir.

İzmir'in işgalinden 17 gün sonra Türk heyetinin Paris Barış Konferansı'na davet edilmesi, İstanbul'da büyük bir heyecan yaratmıştır. Öyle ki, bu davet ile başta İngiltere olmak üzere İtilaf Devletlerinin Osmanlı Devleti'ne haksızlık yaptıklarının anlaşıldığı düşünülmüş ve adil bir barışın sağlanması noktasında ümitler yeniden tazelenmiştir. Ancak Paris'te ortaya çıkan manzara bu beklentilere tamamen ters bir durum sergilemiştir. Öyle ki daha heyetin oluşturulma aşamasında Damat Ferit Paşa taraftarları ile muhalefet arasında çeşitli tartışmalar yaşanmış ve tartışmalara Mustafa Kemal ve Kazım Karabekir Paşalar da dahil olmuştur. Dolayısıyla süren tartışmalardan sonra Damat Ferit'in başkanlığında oluşturulan bir heyet, Paris'te Onlar Konseyi'nin önüne çıkarak Türk Barış Tezini savunmuştur. Ancak, Türk heyetindeki bütün iyimser beklentilere rağmen, konferansta İtilaf Devletlerinin Türk heyetine yönelik tavrı ve verdikleri cevap ne kadar sert bir barış antlaşmasının hazırlanmakta olduğunu ortaya çıkacaktı.

KAYNAKÇA

A. Arşiv Vesikaları

1. İngiliz Arşivleri (Public Records and British Library)

- FO 608/117, No: 12901.
FO. 608/117, No:12346.
FO. 608/118, No:13898.
FO. 371/4157, No: 66819.
FO. 371/4217, No: 73656.
FO. 608/117, No: 11916.
FO. 608/117, No: 17856.
FO. 608/104, No: 12973.
FO. 371/4227, No: 76651.
FO. 371/4180, No: 85232.
FO. 608/117, No: 11736.
FO. 608/117, No: 11925.
FO. 608/117, No: 17480.
FO.608/117, No: 16164.
FO. 608/117, No: 11736
IOR-L-PS-11-156, No: 80101.
BDFa, Volume I, Doc. 30, (92736), No: 970.
BDFa, Volume I, Doc, 30, (92736) No:970.

2. Başkanlık Osmanlı Arşivleri

- BOA, BEO, No:343341.
BOA., DH.ŞFR., 100/108.
BOA., DH. ŞFR., 102/315.
BOA., DH.ŞFR.102/55.
BOA. DH-İ-UM, No:52-2/17.
BOA. DH.KMS., 53-1/60.

B. Süreli Yayınlar

Akşam.

Alemdar.

Sabah.

Takvim-i Vekayi.

C. İkinci El Kaynaklar**1. Kitaplar**

AKŞİN, Sina, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Mutlakiyete Dönüş (1918-1919)*, C. I, Cem Yay., İstanbul, 1992.

ARIBURNU, Kemal, *Milli Mücadele'de İstanbul Mitingleri*, 2. Baskı, Yeni Desen Matbaası, Ankara.

AYDOĞAN, Erdal - CEVİZLİLER, Erkan, *İstanbul'da Bir İngiliz Tercümanın Hatıraları 1899-1922 Abdülhamit Devrinden Mustafa Kemal'e kadar*, Salkımsöğüt Yay., Konya, 2014.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Nutuk*, C I, 13. Baskı, Meb Yay., İstanbul, 1973.

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, ATAM Yay., Ankara, 2006.

BAYAR, Celal, *Ben de Yazdım Milli Mücadeleye Giriş*, C 5, Sabah Yay., İstanbul, 1997.

BERBER, Engin, *Sancılı Yıllar: İzmir 1918-1922*, Ayraç Yay., Ankara, 1997.

BİREN, Mehmet Tefik, *II. Abdülhamit, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları*, C. II, Haz. F. Rezan Hürmen, Arma Yay., İstanbul, 1993.

Cavit Bey, *Felaket Günleri Mütareke Devrinin Feci Tarihi I*, Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yay., İstanbul, 2000.

ÇETİN, Nurten, *Son Sadrazam Ahmet Tefik Paşa*, ATAM Yay., Ankara, 2015.

DALBY, Andrew, *Eleftheros Venizelos 1919-1923 Barış Görüşmeleri ve Sonrası*, Çev. Dinçer Demirkent, Akılçelen Kitaplar Yay., Ankara, 2014.

DURU, Orhan, *Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları*, 5. Baskı, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2007.

EDİZ, İsmail, *Diplomasi ve Savaş, İngiliz Belgelerinde Batı Anadolu'da Yunan İşgali (1919-1922)*, ATAM, Ankara, 2015.

JAESCHKE, Gotthard, *Kurtuluş Savaşı Kronolojisi Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, TTK Yay., Ankara 1989.

GÖKBİLGİN, M. Tayyip, *Milli Mücadele Başlarken*, İkinci Kitap, Türkiye İş Bankası Yay., Ankara, 1965.

GÖZTEPE, Tarık Mümtaz, *Osmanoğullarının Son Padişahı Vahideddin Mütareke Gayyasında*, 2. Basım, Sebil Yay., İstanbul, 1994.

KARABEKİR, Kazım, *İstiklal Harbimiz*, C.I, Emre Yay., İstanbul, 1995.

KARAY, Refik Halid, *Minelbab İlelmihrab*, 2. baskı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul (tarih yok).

- KÖSE, İsmail, *Türk- Amerikan İlişkilerinin Şekillenmesinde Amiral L. Mark Bristol'ün Rolü (1919-1927)*, TTK Yay., Ankara, 2016.
- NİCOLSON, Harold, *Peacemaking 1919*, Simon Publications, London, 2001.
- Rıza Tevfik, *Biraz da Ben Konuşayım*, Haz. Abdullah Uçman, İletişim Yay., İstanbul, 1993.
- ÖNDEŞ, Osman, *Vahdeddin'in Sırdaşı Avni Paşa Anlatıyor Milli Mücadele ve Sürgün Yılları*, Timaş Yay., İstanbul, 2012.
- SARUHAN, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü I*, 2. Baskı, Öğretmen Yay., Ankara, 1986.
- SELVİ, Haluk, *İşgal ve Protesto*, Değişim Yay., İstanbul, 2007.
- SİMAVİ, Lütfi, *Osmanlı Sarayı'nın Son Günleri*, Hürriyet Yay., İstanbul, (yıl yok).
- SMİTH, Michael Llewellyn, Çev. Halim İnal, *Yunan Düşü*, Ayraç Yay. Ankara, 2002.
- SÖYLEMEZOĞLU, Galip Kemal, *Başımıza Gelenler Yakın Bir Mazinin Hatıraları Mondrosdan-Mudanya'ya, 1918-1922*, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1939.
- SONYEL, Salahi R., *Gizli Belgelerde Mustafa Kemal, Vahdetin ve Kurtuluş Savaşı*, ATAM Yay., Ankara, 2007.
- SUNATA, İsmail Hakkı, *İstanbul'da İşgal Yılları*, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2006.
- TAÇALAN, Nurdoğan, *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, Bilgi Yay., İstanbul, 2007.
- TANSEL, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C.II, MEB Yay., İstanbul, 1991.
- Türk İstiklal Harbi*, C II, I. Kısım, 2. Baskı, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1994.
- TÜRKGELDİ, Ali Fuat, *Görüp- İştiklerim*, 4. Baskı, TTK Yay., Ankara, 1987.
- ÜNAL, Yenal, *Yakın Dönem Türk Tarihinde Refik Halid Karay*, Yeditepe Yay., İstanbul, 2013.

2. Makaleler

- BAYKAL, Bekir Sıtkı, *İzmir'in Yunanlılar tarafından İşgali ve Bu Olayın Doğu Anadolu'daki Tepkileri*, Belleten C.XXXIII, S. 132'den ayrı basım, TTK Yay., Ankara, 1969.

3. Tezler

- ERDEM, Ş. Can, *Sadrazam Damat Ferit Paşa*, Marmara Üniversitesi, Türkiye Araştırmaları Enstitüsü, Cumhuriyet Tarihi Ana Bilim Dalı (yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2002.

